

สื่อมวลชนและระบบการเมืองไทย

ความเป็นมาของสื่อมวลชนไทย

ระบบสื่อสารมวลชนไทยนั้น เริ่มต้นขึ้น เป็นครั้งแรกตั้งแต่ปลายสมัยรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ สื่อมวลชนชนิดแรกที่เริ่มต้นในสมัยนั้น ก็คือ สื่อมวลชนประเภทสิ่งพิมพ์ ได้แก่ หนังสือพิมพ์และนิตยสารต่าง ๆ กิจกรรมสื่อสารมวลชนที่เริ่มต้นในระยะนั้น เป็นกิจกรรมที่เกิดจากความริเริ่มและความสนใจของบรรดามิชชันนารีหรือหมอสอนศาสนาชาวอเมริกันหลายคน อาทิ นายแพทย์แดน บีช แบรดลีย์ (Dan Beach Bradley) หรือคนไทยเรียกติดปากว่า หมอบรัดเลย์ นายแพทย์ แซมมวล จอห์น สมิธ (Samuel John Smith) หรือหมอสมิธ และนายแพทย์ แชนดเลอร์ (J.H. Chandler) หรือหมोजันทเล เป็นต้น การออกหนังสือพิมพ์ของหมอสอนศาสนาเหล่านี้ สุักัญญา ตีระวนิช เห็นว่าเป็น "...จุดเชื่อมระหว่างอารยธรรมเก่ากับใหม่ คนไทยส่วนใหญ่ไม่เคยรู้จักสิ่งที่เรียกว่าหนังสือพิมพ์นี้มาก่อน หนังสือพิมพ์ในเวลานั้นจึงเป็นประดิษฐกรรมใหม่สุด....."^๑ การเริ่มต้นของสื่อมวลชนชนิดแรกในระยะนั้นจึง เป็นการเริ่มต้นของสื่อมวลชนซึ่งมีลักษณะที่ยังมิได้ เป็นสื่อที่แพร่หลายไปยังมวลชนแต่อย่างใด หากแต่เป็นกิจกรรมที่เริ่มขึ้นสำหรับชนชั้นนำของประเทศ อันประกอบด้วยพระมหากษัตริย์ เจ้านายในพระราชวงศ์ ขุนนาง ข้าราชการบริพาร ซึ่งเป็นผู้รู้หนังสือเท่านั้น เพราะในขณะนั้น คนไทยส่วนใหญ่ยังมิได้รู้หนังสือแต่อย่างใด

กล่าวได้ว่า การเริ่มมีหนังสือพิมพ์ออกในช่วงต้นนั้นจึงเป็นจุดเริ่มต้นของการเกิด เครื่องมือสื่อสารซึ่งเข้ามาแทนระบบการสื่อสารที่มีอยู่แต่เดิม คือ การติดต่อสื่อสารด้วยระบบปากเปล่า ถ้าจะมองตามทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงของสังคมตามแนวคิดของแดเนียล เลอเนอร์แล้ว

^๑สุักัญญา ตีระวนิช. "การหนังสือพิมพ์ในประเทศไทย." ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย คณะนิเทศศาสตร์, วิวัฒนาการสื่อมวลชนไทย, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทปีเคเค ๒๐๐ จำกัด, ๒๕๒๖) หน้า ๓.

การเริ่มต้นนี้ ก็คือการเปลี่ยนแปลงทางสังคม จากสังคมดั้งเดิมมาสู่สังคมหัวเลี้ยวหัวต่อ ซึ่งเปลี่ยนระบบการสื่อสารจากการสื่อสารแบบอยู่ต่อหน้า (face-to-face communication) มาเป็นระบบการสื่อสารด้วยสื่อ แม้ว่าสื่อ นั้นจะจำกัดวงอยู่เฉพาะชนชั้นนำของประเทศเท่านั้นก็ตาม^๑

ลักษณะของหนังสือพิมพ์ในสมัยแรก ๆ นั้นเป็นกิจการที่ทำโดยคนกลุ่มน้อย ทำและอ่านอยู่ในแวดวงเดียวกันเอง หนังสือพิมพ์ที่ออกโดยเจ้านายนั้นส่วนใหญ่ก็จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับราชสำนักและเป็นเรื่องของทางราชการ และเนื่องจากเจ้านายและขุนนางที่ออกหนังสือพิมพ์มักจะได้รับการศึกษามาจากต่างประเทศ หนังสือพิมพ์ในระบะนั้นจึงได้รับแบบอย่างมาจากสื่อมวลชนต่างประเทศเป็นอันมาก

ต่อมาในสมัยปลายรัชกาลที่ ๔ การหนังสือพิมพ์จึงได้เริ่มขยายตัวมาสู่สามัญชน ซึ่งถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มของการที่หนังสือพิมพ์จะมีลักษณะเป็นสื่อเพื่อมวลชนจริง ๆ สมัยขุนร่นแรก ๆ ที่ริเริ่มกิจการหนังสือพิมพ์ คือ ก.ศ.ร. กุหลาบ และเทียนวรรณ สภาพเหตุการณ์ทางสังคมและการเมืองในขณะนั้นก็เป็นช่วงของความเปลี่ยนแปลง พระมหากษัตริย์ก็ทรงมีนโยบายที่จะนำความเจริญก้าวหน้าและวิธีการบริหารราชการแผ่นดินตามแบบต่างประเทศมาใช้ ในสมัยรัชกาลที่ ๖ นั้น การหนังสือพิมพ์ไทยก็เจริญรุดหน้าขยายตัวอย่างมาก จนถึงกับมีคำกล่าวเรียกสมัยนั้นว่าเป็น "ยุคทองของการหนังสือพิมพ์ไทย"^๒ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเองก็ทรงออกหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ อย่างมากมาย หนังสือพิมพ์ในระบะนั้นจึงแพร่หลายในหมู่ประชาชนมากกว่าสมัยก่อน ๆ การหนังสือพิมพ์เจริญขึ้นถึงขั้นที่ว่า มีหนังสือพิมพ์รายวันออกจำหน่ายในรัชกาลนี้ถึง ๒๔ ฉบับ และวารสารอีก ๑๒๗ ฉบับ^๓ เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์นั้น หนังสือพิมพ์ไทยก็เป็นเวทีแห่งการแสดงความคิดเห็นในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะความตื่นตัวกับเรื่องสิทธิเสรีภาพและความคิดเกี่ยวกับระบบการเมืองแบบประชาธิปไตย

^๑Lerner, Daniel. The Passing of Traditional Society. p. 55.

^๒โปรดดู สุภิญญา ตีระวนิช. ประวัติการหนังสือพิมพ์ในประเทศไทยภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช (พ.ศ. ๒๓๒๔-๒๔๗๕). (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๐).

^๓โปรดดู ระวีวรรณ ประกอบผล. "นิตยสารไทย" ใน วิวัฒนาการสื่อมวลชนไทย, หน้า ๗๗-๑๐๐.

สำหรับสื่อมวลชนประเภทที่ ๒ ที่เริ่มมีขึ้นในประเทศไทย ก็คือ ภาพยนตร์ โทม สูซวงส์ ได้เขียนถึงประวัติความเป็นมาของภาพยนตร์ไทยและได้บันทึกไว้ว่า^๑ ในเดือน มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๐ นั้นได้มีชาวต่างประเทศนำภาพยนตร์มาฉายเก็บค่าดูจากสาธารณชนเป็น ครั้งแรก หลังจากนั้นมาอีก ๓ ปีก็มีเจ้านายของไทย คือ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่น- สรรพสาทรศุกิจ ได้ทรงริเริ่มถ่ายภาพยนตร์และจัดฉายภาพยนตร์ ซึ่งแม้ว่าจะจะเป็นไปใน ลักษณะเป็นงานภาพยนตร์ส่วนพระองค์และเป็นงานอดิเรกแต่ก็เป็นเรื่องที่ประสบความสำเร็จและ คึกคักมาก ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๕๐-๒๔๕๔ นั้นเป็นทศวรรษซึ่งนักธุรกิจไทยเริ่มจัดตั้ง กิจการโรงฉายภาพยนตร์ขึ้นเองบ้างและเติบโตแพร่หลาย กระจายออกสู่หัวบ้านหัวเมืองทั่ว ประเทศ เป็นยุคที่การฉายภาพยนตร์เรื่องที่ทำโดยชาวต่างประเทศเกิดขึ้นเต็มตัวและรุ่งเรือง แต่คนไทยยังคงทำแค่เพียงการทดลองถ่ายหนังประเภทบันทึกเหตุการณ์เบ็ดเตล็ด ๆ เล็ก ๆ น้อย ๆ ไว้ออกฉายประกอบในการฉายหนังตามโรงภาพยนตร์เท่านั้น ในปี พ.ศ. ๒๔๖๕ เป็นปีแรกที่ กรมรถไฟหลวงได้จัดตั้งศูนย์ผลิตภาพยนตร์อย่างเป็นทางการเรียกว่า "กองภาพยนตร์เผยแผ่ข่าว" การเริ่มต้นนี้เป็นจุดเริ่มต้นของกิจการอุตสาหกรรมการสร้างภาพยนตร์ของไทย มีการร่วมมือกับ นักทำหนังมืออาชีพจากฮอลลีวูดสร้างภาพยนตร์เรื่องแรกชื่อ "นางสาวสุวรรณ" ต่อจากนั้นมาใน ช่วงปี พ.ศ. ๒๔๗๐-๒๔๗๔ จึงเป็นช่วงที่กิจการสร้างภาพยนตร์ไทยได้เกิดขึ้นอย่างเต็มตัว ในลักษณะที่เป็นสื่อมวลชนประเภทให้ความบันเทิง กิจการภาพยนตร์ในช่วงนั้นเป็นภาพยนตร์ที่ไม่มี เสียงซึ่งเรียกกันทั่วไปว่า "หนังเงียบ"

กิจการภาพยนตร์ไทยก็ได้เจริญรุดหน้าขึ้นตามลำดับ แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า ภาพยนตร์ไทยนั้น จัดได้ว่าเป็นสื่อมวลชนที่เน้นไปในเรื่องของความบันเทิงเป็นหลัก ไม่สู้จะมีการผลิตภาพยนตร์สารคดีซึ่งจะทำหน้าที่ในด้านอื่น ๆ ของภาพยนตร์กันเท่าใดนัก

สื่อมวลชนประเภทต่อมาที่มีขึ้นในประเทศไทย ก็คือ วิทยุกระจายเสียง ซึ่งถือกำเนิด ขึ้นมาในระยะเวลาใกล้เคียงกับการปกครองระบอบประชาธิปไตย สถานีวิทยุกระจายเสียงถาวร

^๑โปรดดู โทม สูซวงส์ "ภาพยนตร์ไทย" ใน วิวัฒนาการสื่อมวลชนไทย.

แห่งแรกในประเทศไทย ก็คือ สถานีวิทยุกรุงเทพ พญาไท ซึ่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงกระทำพิธีเปิดเมื่อวันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๓ มีการถ่ายทอดกระแสพระราชดำรัส เปิดการส่งวิทยุกระจายเสียงครั้งแรกซึ่งมีข้อความตอนหนึ่งว่า "...การวิทยุกระจายเสียงที่ได้ เริ่มจัดขึ้นและทำการทดลองตลอดมานั้น ก็ด้วยความมุ่งหมายว่าจะส่งเสริมการศึกษา การค้าขาย และการบันเทิงแก่พสกนิกรประชาชน..."^๑ จะเห็นได้จากข้อความในพระราชดำรัสนี้ว่า ก่อน การเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศนั้นกิจการวิทยุกระจายเสียงถูกเริ่มขึ้นเพื่อจุดประสงค์ในการ ส่งเสริมการศึกษา การให้ความบันเทิง และการบริการธุรกิจของประชาชน แต่ในเวลาต่อมา เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นระบอบประชาธิปไตย แล้วนั้น วิทยุกระจายเสียงก็ได้ถูกใช้ไปในการเป็นเครื่องมือในการสร้างความเข้าใจในระบอบ การปกครองระบอบใหม่แก่ประชาชน แม้ในคืนวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ อันเป็นคืนแห่ง การปฏิวัตินั้นเองก็ได้มีการออกกระจายเสียงรายงานเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น โดยมีการอ่านประกาศ เกี่ยวกับการปฏิวัติถึงสองครั้งติดกัน นอกจากนั้นในภาคสุดท้ายแห่งการออกอากาศ ก็ยังมีการนำ เพลงสรรเสริญพระบารมีออกไปแล้วนำเพลงมหาฤกษ์มหาชัยมาเปิดแทน^๒

ดังนั้น ถ้าพิจารณาเปรียบเทียบสื่อมวลชนประเภทนี้กับสื่อมวลชนอีกสองชนิดที่เกิดขึ้นก่อน ก็จะได้เห็นว่า วิทยุกระจายเสียงนั้นถูกครอบครองและควบคุมโดยรัฐบาลมาตั้งแต่เริ่มต้น ถูกนำไปเป็นเครื่องมือในการสื่อสารทางการเมือง ปลุกฝังความคิดความเชื่อทางการเมืองมา ตั้งแต่ต้น รัฐบาลภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้น ก็เล็งเห็นความสำคัญของการโฆษณาชวนเชื่อ จึงได้มีการจัดตั้งสำนักงานโฆษณาการขึ้นในสำนักนายกรัฐมนตรี เพื่อทำหน้าที่ในด้านการโฆษณาเผยแพร่และให้ความรู้ในการปกครองตามระบอบใหม่แก่ประชาชน ทั้งนี้ ในเวลาต่อมาได้มีการโอนกิจการวิทยุกระจายเสียงจากความดูแลของกรมไปรษณีย์โทรเลขไปขึ้นอยู่กับ สำนักงานโฆษณาการ (ซึ่งในเวลาต่อมาได้เปลี่ยนเป็นกรมประชาสัมพันธ์)

^๑โปรดดู ชวัญ เรือน กิตติวัฒน์. "วิทยุกระจายเสียงไทย" ใน วิวัฒนาการสื่อมวลชนไทย, หน้า ๑๐๓-๑๓๕.

^๒ประยูร ลิทธิพันธ์. ประวัติศาสตร์การเมืองไทย. (ธนบุรี : นครธน, ๒๕๑๑), หน้า ๕.

กิจการสื่อสารมวลชนประเภทวิทยุกระจายเสียงนี้ถือได้ว่าเป็นกิจการซึ่งรัฐเป็นเจ้าของทั้งสิ้น ไม่มีการอนุญาตให้เอกชนเป็นเจ้าของสถานีวิทยุกระจายเสียงได้เลย เพราะถือหลักว่าคลื่นวิทยุเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่รัฐจะต้องควบคุมดูแลให้มีการใช้อย่างมีประสิทธิภาพและเป็นประโยชน์ต่อสาธารณชนมากที่สุด แต่อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัตินั้น นอกจากสถานีวิทยุจะเป็นของหน่วยราชการต่าง ๆ แล้ว แต่เอกชนก็มีอิทธิพลโดยอ้อมต่อการดำเนินการและการกำหนดเนื้อหา เพราะเป็นผู้ซื้อเวลาจากสถานีไปจัดรายการต่าง ๆ ออกอากาศเสียเป็นส่วนใหญ่

สำหรับสื่อมวลชนประเภทสุดท้าย ก็คือ โทรทัศน์ซึ่งเป็นสื่อมวลชนที่เกิดขึ้นภายหลังสื่อมวลชนทั้งสามประเภทที่กล่าวไปแล้ว จุดกำเนิดของโทรทัศน์มีลักษณะใกล้เคียงกับวิทยุกระจายเสียง คือ เป็นสื่อมวลชนที่ริเริ่มโดยรัฐบาลผู้บริหารประเทศ อันที่จริงนั้นความคิดที่จะมีกิจการโทรทัศน์มิได้เริ่มต้นขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๙๔ ดังที่เข้าใจกันทั่วไป หากแต่มีมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๕ เมื่อพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระกำแพงเพชรอัครโยธินได้ทรงติดต่อกับบริษัทวิทยุในประเทศสหรัฐอเมริกาให้เข้ามาทดลองการส่งและการรับโทรทัศน์ในประเทศไทย แต่ยังไม่ทันเสร็จการก็เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองขึ้น เรื่องนี้จึงระงับไปและไม่มีความเคลื่อนไหวอีกเป็นเวลาถึง ๒๐ ปี^๑ ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๙๔ จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีในขณะนั้นก็ได้ดำริจะริเริ่มกิจการโทรทัศน์ขึ้นอีก เพราะเห็นว่าเป็นเครื่องมือประชาสัมพันธ์ที่มีอิทธิพลมาก ความคิดนี้ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์และโจมตีจากสภาผู้แทนราษฎรในสมัยนั้นและจากหนังสือพิมพ์เป็นอันมาก เนื่องจากคนส่วนใหญ่เห็นว่าสิ้นเปลืองงบประมาณและสถานะทางเศรษฐกิจของประเทศไม่ดีนัก ควรที่จะนำงบประมาณนี้ไปใช้ในเรื่องอื่นที่จำเป็นมากกว่า ด้วยเหตุนี้ทำให้รัฐบาลในขณะนั้นต้องเปลี่ยนแผนจากเดิมที่รัฐบาลจะดำเนินการโทรทัศน์เสียเอง อย่างเช่นวิธีการดำเนินการกิจการวิทยุกระจายเสียง การดำเนินการดังกล่าวก็คือ การให้กิจการที่จัดดำเนินการในรูปของบริษัทจำกัด มีส่วนราชการและองค์การของรัฐเป็นผู้ถือหุ้น การเตรียมการต่าง ๆ เหล่านี้กินเวลาหลายปี สถานีโทรทัศน์แห่งแรกของไทย คือ สถานีวิทยุโทรทัศน์ไทยทีวี จึงเริ่มดำเนินการแพร่ภาพได้ในวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๙๔ การเริ่มต้นกิจการโทรทัศน์ใน

^๑โปรดดู เกริกเกียรติ พันธุ์พิพัฒน์ และ ปนัดดา ธนสถิตย์. "โทรทัศน์ไทย : จากบางขุนพรหมถึงระบบดาวเทียม" ใน วิวัฒนาการสื่อมวลชนไทย, หน้า ๑๓๘-๑๔๔.

ประเทศไทยนี้ถือได้ว่า เป็นประเทศแรกในแผ่นดินใหญ่เอเชียที่ทำการส่งโทรทัศน์เป็นรายการปกติ^๑ ลักษณะของกิจการโทรทัศน์นั้นก็เช่นเดียวกับวิทยุกระจายเสียง นั่นก็คือการเป็นสื่อมวลชนที่รัฐบาลผูกขาดการเป็นเจ้าของโดยมีหน่วยราชการ หรือรัฐวิสาหกิจเป็นเจ้าของสถานี (อาทิ ช่อง ๕ และช่อง ๗ และสถานีโทรทัศน์ในส่วนภูมิภาค) แต่ในทางปฏิบัตินั้น รัฐบาลหรือหน่วยราชการที่เป็นเจ้าของสถานีมิได้ดำเนินการจัดทำรายการเองทั้งหมด หากปล่อยให้เอกชนเข้ามาซื้อเวลาจัดรายการออกอากาศเอง นอกจากนั้นก็ยังมีการให้เอกชนได้รับสัมปทานในการดำเนินการบริหารสถานี ซึ่งได้แก่สถานีโทรทัศน์ ช่อง ๓ ซึ่งอยู่ในความควบคุมของกรมประชาสัมพันธ์และบริษัทไทยโทรทัศน์จำกัด (ซึ่งเป็นผู้ดำเนินการสถานีโทรทัศน์ไทยทีวี ช่อง ๕ เดิม) กับสถานีโทรทัศน์สีกองทัพบก ช่อง ๗ ซึ่งอยู่ภายใต้ความควบคุมของสถานีโทรทัศน์กองทัพบก ช่อง ๕ (ช่อง ๗ ขาวดำเดิม)

✓ ถ้าจะพิจารณาถึงจุดกำเนิดและความเป็นมาของสื่อมวลชนประเภทต่าง ๆ ดังได้กล่าวมาจะเห็นได้ว่า ในระยะแรกของการเริ่มต้นสื่อมวลชนทุกประเภทนั้น เป็นการเริ่มโดยกลุ่มชนชั้นนำของประเทศทั้งสิ้น สื่อมวลชนประเภทสิ่งพิมพ์นั้นแม้จะเกิดขึ้นจากการริเริ่มของฝรั่งต่างชาติ แต่ก็มาเจริญเติบโตและพัฒนาการขึ้นภายใต้การสนับสนุนของชนชั้นนำของไทย ความคิดในการริเริ่มสื่อมวลชนอีก ๓ ประเภท คือ ภาพยนตร์ วิทยุกระจายเสียง และโทรทัศน์ นั้นเป็นความคิดริเริ่มของเจ้านายชั้นสูง ซึ่งทรงมีความรู้และความสนใจ อีกทั้งมีสถานะทางเศรษฐกิจสูงพอที่จะเริ่มดำเนินการสื่อมวลชนอันเป็นสิ่งซึ่งมีราคาแพงได้ นอกจากภาพยนตร์ซึ่งมีลักษณะเป็นสื่อซึ่งเริ่มต้นขึ้นในลักษณะที่เป็นของเล่นส่วนพระองค์ของเจ้านายแล้ว วิทยุกระจายเสียง และโทรทัศน์นั้นก็ เป็นกิจการซึ่งริเริ่มโดยรัฐบาล

ลักษณะสำคัญที่เห็นได้ชัดของจุดกำเนิดของสื่อมวลชนไทยก็คือ การเป็นสื่อซึ่งเกิดขึ้นเพื่อรับใช้ชนชั้นนำในระยะเริ่มแรกก่อน แล้วจึงค่อย ๆ พัฒนาไปเป็นสื่อซึ่งมีลักษณะเพื่อมวลชนมากยิ่งขึ้น การที่เป็นเช่นนี้อาจมองได้ว่า น่าจะเป็นเพราะการเริ่มต้นของสื่อแต่ละประเภทนั้นเกิดขึ้นในขณะที่คนส่วนใหญ่ของประเทศยังไม่พร้อมทางหนึ่ง และอีกทางหนึ่งก็อาจมองได้ว่า ผู้บริหารประเทศนั้นเห็นความสำคัญของสื่อมวลชนในการพัฒนา จึงได้พยายามที่จะนำสื่อมวลชนเข้ามาใช้เป็นเครื่องมือติดต่อกับประชาชน

^๑โปรดดู Sirichai Sirikaya. "Communication Policy and Planning in Thailand". Paper presented in EWC Communication Seminar, 1978.

สภาพปัจจุบันของสื่อมวลชนไทย

การพิจารณาสภาพปัจจุบันของสื่อมวลชนไทยในที่นี่จะพิจารณาสื่อมวลชนแต่ละประเภทในด้านต่าง ๆ ได้แก่ การควบคุมและการเป็นเจ้าของกิจการ วัตถุประสงค์ในการใช้สื่อมวลชน กลุ่มผู้รับสาร ข้อกำหนดในการดำเนินการ การกระจาย ตลอดจนปริมาณและคุณภาพของสื่อมวลชนประเภทต่าง ๆ

หนังสือพิมพ์และนิตยสาร

ในฐานะที่เป็นสื่อมวลชนที่มีมาก่อนสื่อมวลชนอื่น ๆ หนังสือพิมพ์และนิตยสารเป็นสื่อมวลชนที่เป็นธุรกิจของเอกชน อันเป็นลักษณะทั่วไปของสื่อมวลชนประเภทนี้ในประเทศพัฒนาแล้ว และประเทศกำลังพัฒนาต่าง ๆ ส่วนใหญ่ ยกเว้นประเทศคอมมิวนิสต์ซึ่งรัฐเป็นเจ้าของกิจการ เพราะใช้หนังสือพิมพ์เป็นกลไกของรัฐในการปลูกฝังอุดมการณ์และลัทธิการเมืองของตน

การเป็นสื่อมวลชนที่มีเอกชนเป็นเจ้าของกิจการนั้น แท้ที่จริงแล้วมีทั้งข้อดีและข้อเสียต่อสื่อมวลชนประเภทนี้ ข้อดีก็คือ การเป็นอิสระในการกำหนดนโยบายและการดำเนินการ ปลอดภัยจากข้อบังคับควบคุมเป็นลำดับชั้น เช่นงานราชการ หรือเช่นสื่อมวลชนอื่นอีก ๒ ประเภท ข้อเสียก็คือ การที่หนังสือพิมพ์และนิตยสารต่าง ๆ ตกอยู่ภายใต้กลุ่มนายทุนที่มั่งคั่งเพียงไม่กี่กลุ่ม แต่ข้อเสียนี้ถือได้ว่ามิได้รุนแรงนัก แม้ว่าจะมีกลุ่มนายทุนใหญ่เป็นเจ้าของหนังสือพิมพ์สำคัญชั้นนำของประเทศ ก็ยังมีการแข่งขันกันอยู่มากในวงการธุรกิจด้านนี้ ซึ่งทำให้จำนวนของหนังสือพิมพ์และนิตยสารต่าง ๆ เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ในปัจจุบัน จำนวนหนังสือพิมพ์และนิตยสารที่ออกจำหน่ายมีเป็นจำนวนมาก ดังปรากฏในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๑

เปรียบเทียบจำนวนหนังสือพิมพ์รายวันและนิตยสารที่ออกในสมัยต่าง ๆ

สมัย	หนังสือพิมพ์รายวัน	นิตยสาร
รัชกาลที่ ๓ (พ.ศ. ๒๓๖๗ - ๒๓๙๔)	-	๒
รัชกาลที่ ๔ (พ.ศ. ๒๓๙๔ - ๒๔๑๑)	-	๘
รัชกาลที่ ๕ (พ.ศ. ๒๔๑๑ - ๒๔๕๓)	๑๗	๔๗
รัชกาลที่ ๖ (พ.ศ. ๒๔๕๓ - ๒๔๖๘)	๒๔	๑๒๗
รัชกาลที่ ๗ (พ.ศ. ๒๔๖๘ - ๒๔๗๗)	๓๗	๑๖๐
รัชกาลที่ ๘ (พ.ศ. ๒๔๗๗ - ๒๔๘๘)	๑	๔๗
รัชกาลที่ ๙ (พ.ศ. ๒๔๘๘ - ปัจจุบัน)	๕๐+	๑๒๐๐+

ที่มา : ระวีวรรณ ประกอบผล. "นิตยสารไทย". วิวัฒนาการสื่อมวลชนไทย, หน้า ๕๗.

ตารางที่ ๒

จำนวนจำหน่ายของหนังสือพิมพ์รายวันไทย อังกฤษ จีนชั้นนำในประเทศไทย พ.ศ. ๒๕๒๗

หนังสือพิมพ์	จำนวนจำหน่ายที่เป็นทางการ
หนังสือพิมพ์ภาษาไทย	
ไทยรัฐ	๗๐๐,๐๐๐
เดลินิวส์	๔๐๐,๐๐๐
บ้านเมือง	๒๐๐,๐๐๐
ดาวสยาม	๑๗๐,๐๐๐
ข่าวสด	๑๒๐,๐๐๐
เดลีมิเรอร์	๘๐,๐๐๐
สยามรัฐ	๘๐,๐๐๐
มติชน	๖๐,๐๐๐
ประชาชาติธุรกิจ	๖๐,๐๐๐
แนวหน้า	๔๐,๐๐๐
หนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษ	
Bangkok Post	๓๕,๐๐๐
The Nation	๒๖,๐๐๐
Bangkok World	๑๑,๐๐๐
หนังสือพิมพ์ภาษาจีน	
ซินเสียนยิตเป้า	๕๐,๐๐๐
ตงฮั่ว	๕๐,๐๐๐
คิรินคร	๕๐,๐๐๐
ซินจงอินเป้า	๕๐,๐๐๐

ที่มา : Ogilvy & Mather, Pocket Guide to Media in Thailand 1984.

ตารางที่ ๓

จำนวนจำหน่ายของนิตยสารชั้นนำฉบับต่าง ๆ ในประเทศไทย พ.ศ. ๒๕๒๗

นิตยสาร	จำนวนจำหน่ายที่เป็นทางการ
สกุลไทย	๑๘๐,๐๐๐
สตรีสาร	๘๐,๐๐๐
ดิฉัน	๑๐๒,๐๐๐
กุลสตรี	๑๓๐,๐๐๐
ขวัญเรือน	๑๖๐,๐๐๐
ลลนา	๕๐,๐๐๐
แม่บ้าน	๑๒๐,๐๐๐
แม่และเด็ก	๕๕,๐๐๐
แพรว	๕๐,๐๐๐
เปรี้ยว	๕๐,๐๐๐
คู่สร้างคู่สม	๒๕๐,๐๐๐
ผู้หญิง	๘๒,๐๐๐
ใกล้หมอ	๔๘,๐๐๐
กะรัต	๔๕,๐๐๐
เฟอร์นิเจอร์	๓๐,๐๐๐
สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์	๗๐,๐๐๐
แมน	๓๕,๐๐๐
กรังด์ปรีซ์	๘๗,๐๐๐
คู่แข่ง	๔๒,๐๐๐
การเงินธนาคาร	๒๕,๐๐๐
ดอกเบี๋ย	๒๕,๐๐๐

ที่มา : Ogilvy & Mather. Pocket Guide to Media in Thailand 1984.

จำนวนที่เพิ่มขึ้นของหนังสือพิมพ์และนิตยสารที่แสดงไว้ในตารางดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นว่า ในแง่ของปริมาณนั้น หนังสือพิมพ์และนิตยสารไทยมีการขยายตัวมากตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ซึ่งย่อมเป็นหลักประกันว่าผู้รับสาร หรือ ประชาชนไทยนั้น มีทางเลือกที่หลากหลาย ในการเลือกอ่านหนังสือพิมพ์และนิตยสารที่ตรงกับความต้องการส่วนตัวของคุณและตรงกับความต้องการในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคม

สำหรับในด้านจำนวนจำหน่ายของหนังสือพิมพ์ชั้นนำต่าง ๆ ทั้งภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และภาษาจีนที่แสดงไว้ในตารางที่ ๒ และ ๓ นั้นเป็นตัวเลขซึ่งแสดงให้เห็นว่า จำนวนผู้รับสารจากหนังสือพิมพ์นั้นมีอยู่โดยประมาณสักเท่าใด แท้ที่จริงแล้ว จำนวนจำหน่ายของหนังสือพิมพ์แต่ละฉบับนั้นมักจะ เป็นตัวเลขที่มีลักษณะ เป็นทางการและเป็นไปได้ว่าอาจจะสูงเกินกว่าความเป็นจริง เล็กน้อย แต่ตัวเลขนี้ก็ใช้กันในวงการธุรกิจทั่วไปและจำนวนผู้อ่านหนังสือพิมพ์แต่ละฉบับนั้นย่อมจะสูงกว่าจำนวนจำหน่ายอยู่มาก ทั้งนี้เพราะหนังสือพิมพ์ฉบับหนึ่ง ๆ นั้น อาจจะทำกันทั้งครอบครัว ในต่างจังหวัดซึ่งประชาชนอาจจะนิยมอ่านหนังสือพิมพ์ตามสถานที่สาธารณะ เช่น สถานที่อ่านหนังสือพิมพ์ในหมู่บ้าน ห้องสมุด ร้านกาแฟ เป็นต้น ลักษณะเช่นนี้ เป็นลักษณะที่ถือได้ว่าเป็นลักษณะปรกติธรรมดาของสภาพการรับสื่อของประชาชนในประเทศกำลังพัฒนา นอกจากนี้ เมื่อนึกถึงการกระจายตัวของหนังสือพิมพ์และนิตยสารแล้ว เป็นที่น่าสังเกตว่า หนังสือพิมพ์ระดับชาติ (หนังสือพิมพ์ที่ออกในกรุงเทพมหานครและวางจำหน่ายทั่วประเทศ) จะมีจำนวนจำหน่ายในกรุงเทพมหานครประมาณร้อยละ ๔๐ และในต่างจังหวัด ร้อยละ ๖๐ ตามสถิติรวบรวมโดยองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติหรือยูเนสโกนั้น อัตราส่วนของจำนวนฉบับของหนังสือพิมพ์ต่อประชากรไทย ๑๐๐๐ คน เท่ากับ ๒๔ ฉบับ ซึ่งถือได้ว่าเป็นตัวเลขที่ยังต่ำอยู่มาก เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศพัฒนาแล้ว อาทิ ญี่ปุ่น ๕๒๔ ฉบับ ต่อประชากร ๑๐๐๐ คน^๑

สำหรับในส่วนภูมิภาคนั้น หนังสือพิมพ์ส่วนภูมิภาคในประเทศไทยทั้งหมดมีประมาณ ๒๐๐ ฉบับ ในจำนวนนี้มีเพียง ๓ ฉบับที่ออกจำหน่ายเป็นรายวัน ในจำนวนนี้ ๒ ฉบับเป็นหนังสือพิมพ์ประจำจังหวัดเชียงใหม่ (ได้แก่ ไทยนิวส์ และ นครพิงค์) อีก ๑ ฉบับจำหน่ายในจังหวัดชลบุรี

^๑UNESCO, World Communications. (Paris : UNESCO, 1975).

(ได้แก่ เสียงตะวันออก) ส่วนใหญ่แล้ว หนังสือพิมพ์ในส่วนภูมิภาคนั้นมักจะออกจำหน่ายเป็นรายสัปดาห์ หรือราย ๑๕ วัน ตามกำหนดออกสลากรีนแบ่งของรัฐบาล ลักษณะของหนังสือพิมพ์ในส่วนภูมิภาคนั้นจะมีขนาดแทบลอยด์ (Tabloid) คือขนาดเล็กกว่าหนังสือพิมพ์รายวัน เนื้อหาคล้ายคลึงกับหนังสือพิมพ์ของส่วนกลาง โดยมีเรื่องของท้องถิ่นบ้าง จำนวนจำหน่ายไม่สูงมากนัก

ในด้านนิตยสารนั้น ตลอดเวลาแห่งความเป็นมาอันยาวนานพอ ๆ กับหนังสือพิมพ์ นิตยสารยังมีการเกิดใหม่มากมาย มีความพยายามที่จะสนองความต้องการของคนเฉพาะกลุ่มเฉพาะด้านมากขึ้น นอกจากนิตยสารเพื่อความบันเทิงซึ่งมีจำนวนจำหน่ายสูงแต่ก็ไม่มากนัก เมื่อเทียบกับจำนวนประชากรและนิตยสารแนววิเคราะห์สังคมการเมืองซึ่งมีจำนวนจำหน่ายต่ำ ในปัจจุบันก็มีการจัดทำนิตยสารในแนวธุรกิจ และแนววิชาชีพ เพื่อสนองความต้องการเฉพาะเรื่องที่ลึกซึ้งขึ้น แต่จำนวนจำหน่ายไม่สูงมากนัก ลักษณะของการเปลี่ยนแปลงนี้เป็นไปในทำนองที่ว่า เป็นการลดลักษณะของการเป็นนิตยสารสำหรับมวลชนแท้ ๆ ลง สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงและเทคโนโลยีของสื่อต่าง ๆ ในปัจจุบันที่นักวิชาการเริ่มมองว่า สื่อมวลชนต่าง ๆ นี้จะมีลักษณะเป็นสื่อมวลชนน้อยลง (demassified media)^๑

✓ ในด้านการควบคุมนั้น หนังสือพิมพ์ นิตยสาร และสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ในประเทศไทย ถูกควบคุมด้วยกฎหมายและคำสั่งต่าง ๆ หลายฉบับ โดยหลักการแล้ว รัฐธรรมนูญอันเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศได้มีบทบัญญัติรับรอง เสรีภาพของบุคคลในการพูด การเขียน การพิมพ์ และการโฆษณาไว้ แต่มีเงื่อนไขให้การกระทำเช่นนั้นจะต้องอยู่ภายในขอบเขตของกฎหมาย ซึ่งทำให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับสิทธิและ เสรีภาพของหนังสือพิมพ์อยู่เสมอในทางปฏิบัติ กฎหมายที่มีข้อบังคับเกี่ยวกับ เสรีภาพและการควบคุมหนังสือพิมพ์และสิ่งพิมพ์ ที่สำคัญคือ พระราชบัญญัติการพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ และคำสั่งคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดินฉบับที่ ๔๒ หรือที่รู้จักกันในนาม "ปร.๔๒" นอกจากนั้นก็ยังมีกฎหมายอื่นซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวโยงถึงการควบคุมหนังสือพิมพ์ด้วย ได้แก่ ประมวล

^๑ เน้นลักษณะของสื่อมวลชนตามแนวคิดของ แอลวิน ทอฟเลอร์ (Alvin Toffler) ในหนังสือชื่อ The Third Wave ซึ่ง ตราวรรณ สุขุมมาลชาติ แปลและเรียบเรียง "คลื่นลูกที่สามในโลกของการสื่อสาร". วารสารสื่อสารมวลชน. ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๒ (พย.-มีค. ๒๕๒๗).

กฎหมายอาญา พระราชบัญญัติป้องกันการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ พ.ศ. ๒๔๘๕ ประมวลกฎหมาย
แพ่งและพาณิชย์ พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีเด็กและเยาวชน และประมวลกฎหมายวิธีพิจารณา
ความแพ่ง^๑

พระราชบัญญัติการพิมพ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔ อันเป็นกฎหมายควบคุมหนังสือพิมพ์โดยตรงนั้น
มีบทบัญญัติในมาตรา ๓๔ ๓๕ และ ๓๖ ซึ่งเป็นการให้อำนาจอธิบดีกรมตำรวจเพื่อรักษาความสงบ
เรียบร้อยของประชาชน ห้ามการโฆษณาเกี่ยวกับราชการทหารหรือการเมืองระหว่างประเทศ
และในยามที่ประเทศมีเหตุฉุกเฉินหรือภาวะสงคราม อธิบดีตำรวจจะมีอำนาจสั่งให้หนังสือพิมพ์
ส่งข่าวหรือข้อความไปให้ตรวจก่อนการตีพิมพ์ นอกจากนี้ ในกรณีที่ได้มีการโฆษณาในหนังสือพิมพ์
ซึ่งเจ้าพนักงานการพิมพ์เห็นว่า ข้อความนั้นอาจขัดต่อความสงบเรียบร้อย หรือศีลธรรมอันดีของ
ประชาชน เจ้าพนักงานการพิมพ์ก็จะดำเนินการดัก เดือนหรือสั่ง เป็นหนังสือให้ส่งข้อความให้
เจ้าพนักงานตรวจก่อนไม่เกิน ๑๕ วัน ถ้าดักเดือนแล้วผู้ถูกดักเดือนฝ่าฝืน และในคราวที่มีเหตุฉุกเฉิน
ภายในราชอาณาจักร หรือมีเหตุคับขันระหว่างประเทศหรือมีสงคราม เจ้าพนักงานการพิมพ์ก็มี
อำนาจในการสั่งให้หนังสือพิมพ์ส่งข่าวและข้อความที่จะลงพิมพ์มาให้ตรวจก่อน ผู้ที่ฝ่าฝืนก็จะถูก
ถอนใบอนุญาต หรือตกการเป็นผู้โฆษณา บรรณาธิการ หรือเจ้าของหนังสือพิมพ์ได้ทันที
โดยมีกำหนดเวลาหรือไม่ก็ได้^๒ จะเห็นได้ว่า บทบัญญัติข้างต้นเป็นบทบัญญัติซึ่งมีไว้ควบคุม
หนังสือพิมพ์และสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ในภาวะที่เกิดวิกฤตการณ์ซึ่งหนังสือพิมพ์จะต้องปฏิบัติตามอย่างไม่มี
เงื่อนไข

นอกจากพระราชบัญญัติการพิมพ์ดังกล่าวแล้ว คำสั่งคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน
ฉบับที่ ๔๒ ก็เป็นคำสั่งที่กำหนดข้อห้ามการตีพิมพ์โฆษณาซึ่งมีลักษณะที่กว้างและครอบคลุมเนื้อหาต่าง ๆ
ในลักษณะที่ค่อนข้างจะ "ครอบจักรวาล" อาทิ เช่นในข้อ ๒ วรรค (๒) ห้ามตีพิมพ์ "ข้อความหรือ
รูปภาพที่เป็นการกล่าวร้าย เสียชื่อเสียง หรือเหยียดหยามประเทศชาติหรือปวงชนชาวไทยเป็นส่วนรวม

^๑โปรดดู บุญเลิศ ศุกติลภ. สิทธิการสื่อสารในประเทศไทย. รายงานการวิจัย
โครงการสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์,
พ.ศ. ๒๕๒๕, หน้า ๑๓๕-๑๔๑.

^๒โปรดดูมาตรา ๓๔, ๓๕ และ ๓๖ ของพระราชบัญญัติการพิมพ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔.

หรือข้อความใด ๆ ที่สามารถจะทำให้ต่างชาติเสื่อมความเชื่อถือไว้วางใจในประเทศไทย
 รัฐบาลไทย หรือคนไทยโดยทั่วไป" หรือในวรรค (๔) "ข้อความหรือรูปภาพซึ่งเป็นการแสดงอย่าง
 เคลือบคลุมว่า ได้มีความเสื่อมโทรมเลวทราม คิดร้ายเสียหายในรัฐบาล.... โดยไม่แสดงว่า
 เป็นเรื่องใด ข้อใด"^๑ ความ"ครอบจักรวาล"ของคำสั่งฉบับนี้แสดงให้เห็นว่า หนังสือพิมพ์ไทยนั้น
 ยังไม่ได้มีสิทธิแห่งหน้าที่ในการเป็นสื่อกลางเพื่อการแสดงทัศนคติอันเสรีอย่างแท้จริง หากยังขึ้นอยู่กับ
 กับเงื่อนไขของรัฐบาลในยุคสมัยต่าง ๆ ที่จะเป็นฝ่ายใช้อำนาจควบคุมการปฏิบัติหน้าที่ของหนังสือพิมพ์

ดังนั้น ลักษณะของการควบคุมหนังสือพิมพ์ในการทำหน้าที่สื่อมวลชนตามกฎหมายต่าง ๆ
 นั้นจึงมีลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพของความเป็นเผด็จการมากหรือน้อยของรัฐบาลผู้บริหาร
 ประเทศ ในยามปรกติธรรมดานั้น หนังสือพิมพ์และนิตยสารไทยถือได้ว่าเป็นสื่อมวลชนที่มีเสรีภาพ
 มากที่สุดแห่งหนึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศพัฒนาแล้วและประเทศกำลังพัฒนาอื่น ๆ โดยเฉพาะ
 ประเทศอาเซียน แต่คำว่า "เสรีภาพ" ในที่นี้หมายถึงความเป็นอิสระในการที่จะเขียนและตีพิมพ์
 ข้อความซึ่งมีลักษณะเป็นการหมิ่นประมาทและล่วงละเมิดสิทธิส่วนบุคคล จะเห็นได้จากเนื้อหา
 ในด้านการวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลและบุคคลผู้บริหารประเทศ ตลอดจนเนื้อหาประเภทข่าวสังคม
 การเมืองในหนังสือพิมพ์ประเภทแนวนิยม (popular newspaper) ต่าง ๆ แทบทุกฉบับ ลักษณะ
 เช่นนี้ อาจจะเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะของการเสนอเนื้อหาและแนวคิดตลอดจนทัศนคติที่มีต่อ
 การเมือง เศรษฐกิจ สังคมในเชิงเร้าอารมณ์ (sensational) ที่มากเกินไปและในขณะเดียวกัน
 ก็สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะของการไม่พัฒนาส่วนหนึ่งของหนังสือพิมพ์เองด้วย นอกจากนั้น ก็สะท้อน
 ให้เห็นถึงความไม่สนใจของรัฐที่จะปฏิบัติการตามกฎหมายที่มีอยู่ในเรื่องต่าง ๆ เจ้าหน้าที่ของรัฐ
 ที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับเรื่องนี้ คือ เจ้าหน้าที่งานการพิมพ์นั้นจึงมักจะให้ความเอาใจใส่ที่จะควบคุมเฉพาะ
 เนื้อหาที่ขัดต่อเสถียรภาพของรัฐบาลหรือกลุ่มผู้มีอำนาจมากกว่าเรื่องอื่น ความไม่แน่นอนและ
 ความไม่คงเส้นคงวาในการบังคับใช้กฎหมายนี้น่าจะเป็นเงื่อนไขประการสำคัญที่ไม่มีผลดีต่อการ
 พัฒนาหนังสือพิมพ์ในระยะยาว

^๑โปรดดูคำสั่งคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน ฉบับที่ ๔๒

อย่างไรก็ตาม ถ้าพิจารณาหนังสือพิมพ์โดยเปรียบเทียบกับสื่อมวลชนที่สำคัญอีกสองประเภทคือ วิทยุและโทรทัศน์ซึ่งตกอยู่ภายใต้การควบคุมจากรัฐบาลและหน่วยราชการอย่างใกล้ชิดกว่าแล้ว หนังสือพิมพ์ไทยก็ได้ทำหน้าที่ประการสำคัญ นั่นก็คือ การให้ข่าวสารทางด้านการเมือง ซึ่งมีลักษณะเป็นข่าวอยู่นอกหน่วยวงราชการ นอกเหนือข่าวจากรัฐบาลและกลุ่มผู้มีอำนาจในทางการเมือง อาทิเช่น การทำหน้าที่ในการให้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับผู้สมัครรับเลือกตั้ง การปราศรัยหาเสียงเลือกตั้ง การปฏิบัติงานของพรรคฝ่ายค้าน ฯลฯ ซึ่งโดยปรกติแล้วข่าวเช่นนี้มักจะไม่ปรากฏทางวิทยุกระจายเสียงและโทรทัศน์หรือถ้าจะมีก็เป็นเพียงข่าวที่ไม่มีความลึกซึ้งของข้อมูล เป็นการให้เพียงชื่อเสียงเรียงนามโดยไม่มีรายละเอียด เมื่อเป็นเช่นนี้ หนังสือพิมพ์และนิตยสารในประเทศไทยนั้นจึงเป็นทางเลือกที่สำคัญของประชาชนซึ่งไม่ต้องการแค่เพียงการรับข่าวสารในลักษณะที่เป็นทางการจากรัฐบาลเท่านั้น หากแต่ยังต้องการข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวกับผู้กระทำทางการเมืองอื่น ๆ อีกด้วย นอกจากนี้ ก็ยังเป็นคำตอบที่จะได้ทราบถึงเหตุการณ์และความเปลี่ยนแปลงของเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่รัฐบาลอาจจะไม่อนุญาตให้วิทยุและโทรทัศน์เสนอเป็นข่าวได้ อาทิเช่น ข่าวการเดินขบวนเพื่อเรียกร้องต่อรองทางการเมืองต่าง ๆ เป็นต้น เมื่อมองในแง่นี้ ก็จะได้เห็นว่า หนังสือพิมพ์ไทยนั้นยังคงเป็นสื่อมวลชนที่มีความสำคัญสูง โดยเฉพาะในแง่ของการใช้เป็นเครื่องตรวจสอบข่าวสารข้อมูลและความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ

โดยสรุปแล้ว หนังสือพิมพ์และนิตยสารไทยในปัจจุบันนั้นยังคงมีความสำคัญอยู่มากในฐานะที่เป็นทางเลือกของประชาชนผู้รับสาร ซึ่งมีความต้องการความหลากหลาย ทั้งในเชิงของข้อมูลข่าวสาร ความรู้ บันเทิง และการบริการธุรกิจต่าง ๆ หนังสือพิมพ์นั้นแม้จะได้ขยายตัวในด้านจำนวนจำหน่ายอย่างรวดเร็ว แต่หนังสือพิมพ์ก็เป็นสื่อมวลชนที่จะยังคงเป็นที่ต้องการของประชาชนตราบเท่าที่รัฐบาลยังคงควบคุมกระแสข่าวสาร (flow of information) มิให้เป็นไปอย่างเสรีเช่นทุกวันนี้

ภาพยนตร์

นับตั้งแต่เริ่มมีกิจการภาพยนตร์มาจนถึงปัจจุบัน ภาพยนตร์เป็นสื่อมวลชนที่ให้ความบันเทิงมากกว่าจะเป็นการให้ความรู้และทัศนคติต่าง ๆ รัฐบาลเองก็ปล่อยให้การดำเนินธุรกิจภาพยนตร์ไทยเป็นไปอย่างค่อนข้างจะเป็นอิสระ ทั้งนี้เพราะเป็นสื่อมวลชนที่ได้มีผลกระทบต่อ

เสถียรภาพและความอยู่รอดของรัฐบาลแต่อย่างใด สิ่งที่รัฐบาลจะเข้ายุ่งเกี่ยวก็เฉพาะในลักษณะที่เป็นการจัดระเบียบการเป็นเจ้าของกิจการเกี่ยวกับภาพยนตร์ นับ ตั้งแต่ผู้สร้างภาพยนตร์ และโรงฉายภาพยนตร์ล้วนแล้วแต่มีเอกชนเป็นเจ้าของกิจการทั้งสิ้น

การที่ลักษณะของภาพยนตร์เป็นสื่อมวลชนที่เป็นไปเพื่อความบันเทิงก็ดี และการที่เป็นสื่อซึ่งมีเอกชนเป็นเจ้าของกิจการก็ดี ล้วนแล้วแต่เป็นทั้ง เหตุและผลของการที่สื่อมวลชนประเภทนี้ค่อนข้างจะไม่ได้ได้รับความสนใจจากรัฐบาลมากเท่าใดนัก การควบคุมภาพยนตร์ที่รัฐกำหนดก็คือ การมีคณะกรรมการตรวจพิจารณาเนื้อหาภาพยนตร์ที่เอกชนสร้างขึ้น เพื่อให้ไม่ให้ขัดต่อเสถียรภาพความสงบเรียบร้อยของประเทศและศีลธรรมอันดีของประชาชน การตรวจพิจารณาภาพยนตร์โดยใช้เกณฑ์ทั่ว ๆ ไปนั้น แท้ที่จริงแล้วก็ เป็นสิ่งหนึ่งที่ทำให้ภาพยนตร์ไทยมีลักษณะที่จะหลีกเลี่ยงจากการเสนอภาพและเรื่องราวต่าง ๆ ในลักษณะที่เป็นความสมจริง เพราะอาจจะเสี่ยงต่อการถูกเซ็นเซอร์จากคณะกรรมการตรวจพิจารณาภาพยนตร์ได้

ในปัจจุบัน กิจการภาพยนตร์ไทยก็เช่นเดียวกับกิจการภาพยนตร์ในประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกที่ต้องพบกับคู่แข่งที่สำคัญ คือ วีดีโอเทป ซึ่งมีผลทำให้ผู้ชมภาพยนตร์ลดลงทุกที อย่างไรก็ตาม จากสถิติของกรมโยธาธิการ ในปี พ.ศ. ๒๕๒๔^๑ ทั่วประเทศมีโรงภาพยนตร์ทั้งหมด ๘๒๓ โรง ในจำนวนนี้เป็นโรงภาพยนตร์ในกรุงเทพมหานคร ๔๕ โรง ในต่างจังหวัด ๓๒๘ โรง จำนวนที่นั่งของโรงภาพยนตร์ในกรุงเทพมหานคร ทั้งหมดมีทั้งสิ้น ๘๑,๐๓๘ ที่นั่ง ในขณะที่กรุงเทพมหานครมีประชากรเกือบ ๕ ล้านคน

✓ วิฤตกระจายเสียง

วิฤตกระจายเสียง เป็นสื่อมวลชนที่สำคัญมากสำหรับประเทศกำลังพัฒนาเช่นประเทศไทย เพราะโดยลักษณะของสื่อแล้ว วิฤตเป็นสื่อซึ่งสามารถเอาชนะอุปสรรคในการไม่รู้หนังสือของผู้รับสารได้ ทำให้ประชาชนที่ไม่มีการศึกษาสามารถรับข้อมูลข่าวสารเรื่องราวต่าง ๆ ได้อย่างที่ไม่มีสื่อใดสามารถมาก่อน นอกจากนั้นก็ยังเป็นสื่อมวลชนที่มีราคาถูก จึงได้รับความนิยมและแพร่หลายไปทั่วประเทศ

^๑อ้างใน บุญเลิศ ศุภติติก. สิทธิการสื่อสารในประเทศไทย, หน้า ๘๐.

กิจการวิทยุกระจายเสียงเป็นกิจการที่ถูกผูกขาดโดยรัฐบาล กฎหมายไม่เปิดโอกาสให้เอกชนเป็นเจ้าของกิจการได้เลย ทั้งนี้เพราะถือว่า วิทยุเป็นสื่อมวลชนซึ่งสามารถส่งข่าวสารไปได้อย่างรวดเร็ว การให้เอกชนเป็นเจ้าของกิจการ อาจจะนำไปสู่การดำเนินงานในลักษณะที่ไม่รับผิดชอบและเป็นอันตรายต่อสาธารณชนได้ การดำเนินกิจการวิทยุกระจายเสียงไทยนั้นอยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของกระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ ซึ่งกำหนดไว้ในมาตรา ๔ ของพระราชบัญญัติวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ พ.ศ. ๒๔๙๔ ได้แก่ กรมประชาสัมพันธ์ กรมไปรษณีย์-โทรเลข กระทรวงศึกษาธิการ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร สำนักพระราชวัง กรมตำรวจ และบริษัทไทยโทรทัศน์จำกัด^๑ อย่างไรก็ตามในทางพฤตินัยนั้น สถานีวิทยุกระจายเสียงเป็นจำนวนมาก ยกเว้นสถานีวิทยุภายใต้สังกัด กรมประชาสัมพันธ์ดำเนินการแบบธุรกิจ กล่าวคือมีการขายเวลาให้แก่บริษัทเอกชน เพื่อโฆษณาสินค้าและมีไม่น้อยที่ขายเวลาของสถานีทั้งหมดให้เอกชนไปดำเนินการ ซึ่งทำกิจการในลักษณะผูกขาด บางบริษัท เข้าควบคุมกิจการของสถานีวิทยุบางแห่งได้ตลอด^๒

จากสถิติปี พ.ศ. ๒๕๒๕ ประเทศไทยมีสถานีวิทยุกระจายเสียงทั้งสิ้นเป็นจำนวน ๒๕๒ สถานี กระจายเสียงด้วย ๒๕๓ ความถี่ เมื่อพิจารณาดูหน่วยราชการที่เป็นเจ้าของสถานีพบว่า กระทรวงกลาโหมมีสถานีวิทยุในสังกัดมากที่สุด คือ ๑๔๐ สถานี (๑๕๓ ความถี่) คิดเป็นร้อยละ ๕๕.๕ ในจำนวนนี้กองทัพบกเป็นกองทัพที่มีสถานีวิทยุในสังกัดมากที่สุด คือ ๔๐ สถานี (๑๐๒ ความถี่) คิดเป็นร้อยละ ๓๕.๗ ของสถานีทั้งหมด กรมประชาสัมพันธ์มีสถานีวิทยุในสังกัด ๗๑ สถานี (๘๐ ความถี่) คิดเป็นร้อยละ ๒๘.๒ ที่เหลืออีกไม่ถึงร้อยละ ๑๐ กระจุกกระจายอยู่ตามรัฐวิสาหกิจ และหน่วยราชการทางการศึกษาอื่น ๆ อาทิ องค์การสื่อสารมวลชนแห่งประเทศไทย กรมตำรวจ สำนักพระราชวัง ทบวงมหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยต่าง ๆ เป็นต้น รายละเอียดในด้านจำนวนและสังกัดนี้ ปรากฏอยู่ในตารางที่ ๔

^๑พระราชบัญญัติวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ พุทธศักราช ๒๔๙๔.

^๒โปรดดู ขวัญเรือน กิติวัฒน์. "วิทยุกระจายเสียงไทย", หน้า ๑๐๒.

ตารางที่ ๔

จำนวนสถานีวิทยุกระจายเสียงที่พระราชอาณาจักร จำแนกตามสังกัด

สังกัด	จำนวนสถานีวิทยุ	
	จำนวน	ร้อยละ
๑. กรมประชาสัมพันธ์	๗๑	๒๘.๒
๒. กรมไปรษณีย์โทรเลข	๔	๓.๒
๓. กระทรวงกลาโหม	๑๔๐	๕๕.๔
- กองทัพบก	๘๐	๓๕.๗
- กองทัพเรือ	๑๕	๕.๘
- กองทัพอากาศ	๒๒	๘.๗
- กอง บก. สูงสุด	๑๓	๕.๑
๔. กระทรวงศึกษาธิการ	๓	๑.๒
๕. กรมตำรวจ	๔	๓.๒
๖. สำนักพระราชวัง	๑	๐.๔
๗. อ.ส.ม.ท. (รวมบริษัทบางกอกเอนเตอร์เทนเมนท์จำกัด)	๗ ๑	๒.๘ ๐.๔
๘. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์	๔	๑.๖
๘. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	๑	๐.๔
๑๐. กระทรวงการต่างประเทศ	๑	๐.๔
๑๑. ทบวงมหาวิทยาลัย	๔	๑.๖
๑๒. กรุงเทพมหานคร	๑	๐.๔
๑๓. กระทรวงเกษตรและสหกรณ์	๑	๐.๔
๑๔. กระทรวงคมนาคม	๑	๐.๔
รวม	๒๕๒	๑๐๐.๐

ที่มา : ขวัญเรือน กิติวัฒน์. "วิทยุกระจายเสียงไทย". วิวัฒนาการสื่อมวลชนไทย. หน้า ๑๑๘.

ในการดำเนินการวิทยุกระจายเสียงนั้นสามารถแบ่งออกได้เป็น ๓ ลักษณะ คือ

๑. รัฐเป็นเจ้าของและดำเนินการโดยบุคคลของรัฐ รายได้ของสถานีวิทยุเหล่านี้ได้จากงบประมาณแผ่นดินในแต่ละปี ไม่มีการโฆษณา สถานีวิทยุที่ดำเนินการในลักษณะนี้ คือ สถานีวิทยุสังกัดกรมประชาสัมพันธ์ทุกแห่ง และสถานีวิทยุของหน่วยราชการบางแห่ง อาทิ สถานีวิทยุศึกษา สถานี อส. พระราชวังดุสิต เป็นต้น

๒. รัฐเป็นเจ้าของ แต่การดำเนินงานให้บุคคลภายนอกเข้ามาซื้อเวลาของสถานี การดำเนินการด้วยวิธีนี้เป็นลักษณะที่พบเห็นได้ทั่วไปในการดำเนินการสถานีวิทยุส่วนใหญ่ มีลักษณะเป็นการดำเนินการธุรกิจการค้า

๓. รัฐวิสาหกิจดำเนินการโดยมีส่วนราชการต่าง ๆ เป็นผู้ถือหุ้นและบริหารงาน ในรูปคณะกรรมการรัฐวิสาหกิจ ซึ่งได้แก่ สถานีวิทยุ ท.ท.ท. ซึ่งสังกัดองค์การสื่อสารมวลชนแห่งประเทศไทย แต่การดำเนินการจริง ๆ แล้วก็เช่นเดียวกับแบบที่ ๒ คือ อาศัยการโฆษณาสินค้า บางครั้งรัฐวิสาหกิจอาจทำสัญญาให้สัมปทานแก่บริษัทเอกชนเข้าดำเนินการวิทยุกระจายเสียงเป็นรายปี หรือครั้งละหลายปีซึ่งก็เท่ากับการให้เอกชนมีบทบาทในการกำหนดนโยบายและดำเนินการสูง

ลักษณะของการควบคุมกิจการวิทยุกระจายเสียงนั้นกระทำโดยกฎหมายหลายฉบับคือ พระราชบัญญัติวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ พ.ศ. ๒๔๘๘ พระราชบัญญัติวิทยุคมนาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ ระเบียบว่าด้วยวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ พ.ศ. ๒๕๑๘ และคำสั่งของคณะกรรมการปกครงแผ่นดิน ฉบับที่ ๑๕ (พ.ศ. ๒๕๑๘) และ ๑๗ (พ.ศ. ๒๕๑๘) ทั้งนี้โดยมีคณะกรรมการบริหารวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ (กบว.) เป็นผู้มีอำนาจในการควบคุมลงโทษและวางกฎระเบียบในการดำเนินงาน

คณะกรรมการบริหารวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์มีนายกรัฐมนตรีหรือผู้ที่นายกรัฐมนตรีมอบหมายเป็นประธาน^๑ กรรมการประกอบด้วย อธิบดีหรือผู้แทนของส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ กรมประชาสัมพันธ์ กรมไปรษณีย์โทรเลข ผู้บัญชาการทหาร ๓ เหล่าทัพ

^๑ปัจจุบัน ผู้ที่ดำรงตำแหน่งประธาน กบว. คือ พลเอกประจวบ สุนทรางกูร รองนายกรัฐมนตรี

เสนาธิการทหาร เลขาธิการสภาความมั่นคงแห่งชาติ อธิบดีกรมประมวลข่าวกลางและส่วนราชการ
อีกจำนวนหนึ่ง ได้แก่ กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงการต่างประเทศ สำนักนายกรัฐมนตรี
คณะกรรมการกฤษฎีกา และมีหัวหน้ากองงานคณะกรรมการบริหารวิทยุกระจายเสียงและวิทยุ-
โทรทัศน์ กรมประชาสัมพันธ์เป็นกรรมการและเลขานุการ และหัวหน้าสำนักงานบริหารความถี่วิทยุ
กรมไปรษณีย์โทรเลข เป็นกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

ตามระเบียบว่าด้วยวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์นั้น การดำเนินการมี
วัตถุประสงค์กำหนดไว้อย่างชัดเจน ๑๑ ประการคือ^๑

- ๑) ส่งเสริมให้ประชาชนมีความเข้าใจในการปกครองระบอบประชาธิปไตย อันมี
พระมหากษัตริย์เป็นประมุข
- ๒) ส่งเสริมนโยบายและประโยชน์ส่วนรวมของประเทศชาติทั้งในด้านการเมือง
การทหาร การเศรษฐกิจ และสังคม
- ๓) ส่งเสริมให้ประชาชนมีความสำนึกและความรับผิดชอบต่อประเทศชาติ ศาสนา
และพระมหากษัตริย์
- ๔) ส่งเสริมให้ประชาชนมีความสามัคคีร่วมมือร่วมใจซึ่งกันและกัน
- ๕) เชิญชวนให้ประชาชนตอบโต้และต่อต้านศัตรู ตลอดจนลัทธิที่เป็นภัยต่อ
ประเทศชาติ และมีความร่วมมือกับมิตรประเทศ
- ๖) เป็นสื่อมวลชนที่ดีสำหรับการสื่อสารทั่วไปและข่าวจากรัฐบาลไปสู่ประชาชน
เพื่อให้เกิดความเข้าใจอันดีและถูกต้องโดยรวดเร็ว
- ๗) สนับสนุนและส่งเสริมการดำเนินงานของส่วนราชการหรือรัฐวิสาหกิจ
เจ้าของสถานี หรือกิจการของทางราชการ
- ๘) สนับสนุนกิจการเกี่ยวกับการศึกษาของชาติ
- ๙) ส่งเสริมให้ประชาชนช่วยกันรักษาวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีและ
ภาษาไทยให้ดำรงอยู่ด้วยดี

^๑โปรดดู ระเบียบว่าด้วยวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ พ.ศ. ๒๕๑๘

- ๑๐) ให้ความรู้และความบันเทิงแก่ประชาชนโดยชอบด้วยวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม และประเพณี และศีลธรรมอันดีงาม
- ๑๑) ร่วมมือกับนานาชาติที่เป็นมิตรของประเทศไทย ในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และรายการที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม เพื่อให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกัน

จากวัตถุประสงค์ดังกล่าว จะเห็นได้ว่ารัฐบาลมองวิทยุกระจายเสียงในฐานะที่เป็นสื่อกลางในการสนับสนุนและส่งเสริมนโยบายกับกิจกรรมที่เป็นของรัฐ เป็นสื่อเพื่อสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างรัฐบาลกับประชาชนมากกว่าที่จะเป็นสื่อมวลชนที่จะกระทำหน้าที่เป็นตัวกลางสะท้อนทัศนะและความคิดเห็นอันหลากหลายไปสู่รัฐบาลผู้บริหารประเทศ ดังนั้น รัฐบาลจึงควบคุมกระแสข่าวสารที่ผ่านทางวิทยุในลักษณะที่เป็นการให้ข่าวสารทางเดียว มากกว่าที่จะเป็นการสื่อสารสองทาง นอกจากนั้น ก็ยังจำกัดข่าวสารที่จะให้ประชาชนรับรู้ในลักษณะที่เป็นข่าวที่มีลักษณะเป็นทางการ วิธีการควบคุมอันมีประสิทธิภาพต่อการรับรู้ของประชาชน ก็คือ การให้สถานีวิทยุกระจายเสียงทุกสถานีถ่ายทอดข่าวจากสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยตามเวลาที่กำหนด เช่น ข่าวภาคเช้า และข่าวภาคค่ำ ผลก็คือ การที่รัฐใช้วิทยุเป็นสื่อในการเผยแพร่ข่าวสารและความคิดเห็นความเห็นในเรื่องต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อรัฐบาล นอกจากนั้น ก็ยังมีรายการประเภทที่มุ่งเสริมความมีเสถียรภาพทางการเมืองของกองทัพและผู้มีอำนาจ อาทิ รายการของศูนย์ผลิตรายการกองทัพบก ซึ่งถ่ายทอดออกอากาศทางสถานีวิทยุทหารทุกแห่ง เนื้อหาดังกล่าวนี้อีกก็เป็น การเข้าถึงประชาชนโดยใช้เครื่องมือสื่อสารมวลชนของรัฐ และบางครั้งรัฐบาลก็ไม่สามารถที่จะควบคุม เนื้อหาของรายการ เหล่านี้ให้มีลักษณะที่เป็นไปในแนวทางเดียวกับนโยบายของรัฐบาลได้ ตัวอย่างเช่น ความขัดแย้งเรื่องรายการระเบียงข่าว ของศูนย์ผลิตรายการกองทัพบก ในกรณีวิกฤตการณ์การแก้ไขรัฐธรรมนูญเดือนเมษายน ๒๕๒๔ เป็นต้น

สำหรับการควบคุมทางด้านรายการประเภทอื่น ๆ นั้น กบว. มีอนุกรรมการชุดต่าง ๆ อาทิ อนุกรรมการด้านรายการ ซึ่งจะทำหน้าที่คอยควบคุมตรวจสอบให้รายการวิทยุกระจายเสียงให้เป็นไปตามลักษณะที่กำหนดไว้ในระเบียบ สถานีวิทยุกระจายเสียงจะต้องเก็บแถบบันทึกเสียงไว้ให้ กบว. ตรวจสอบรายการที่ออกอากาศไปแล้ว การตรวจสอบนี้จะมีขึ้นก็ต่อเมื่อเกิดกรณีการร้องเรียนหรือเป็นข่าวขึ้นเกี่ยวกับเนื้อหารายการและการโฆษณาต่าง ๆ ระเบียบต่าง ๆ ที่

เกี่ยวข้องกับการควบคุมเนื้อหารายการได้แก่ ระเบียบคณะกรรมการบริหารวิทยุกระจายเสียง และวิทยุโทรทัศน์ว่าด้วยการโฆษณาสินค้าและบริการธุรกิจทางวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ พ.ศ. ๒๕๒๐ ระเบียบคณะกรรมการบริหารวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ ว่าด้วยการนำ ข่าวหรือบทความออกอากาศทางสถานีวิทยุกระจายเสียงหรือวิทยุโทรทัศน์ พ.ศ. ๒๕๒๐ ระเบียบ ว่าด้วยการตรวจพิจารณาโฆษณาทางวิทยุกระจายเสียง พ.ศ. ๒๕๒๒

ในด้านการกระจายนั้น วิทยุกระจายเสียงจัดได้ว่าเป็นสื่อมวลชนที่เข้าถึงประชากร ทั่วประเทศมากที่สุด จากสถิติของสำนักงานสถิติแห่งชาตินั้น ประชากรไทยทั้งในกรุงเทพมหานคร และต่างจังหวัดมีเครื่องรับวิทยุในครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ ๙๕.๒^๑ ซึ่งถือได้ว่า วิทยุกระจายเสียง สามารถที่จะเข้าถึงประชากรแทบทั่วประเทศ ทั้งที่อยู่ในเมืองในชนบท และในเขตห่างไกล วิทยุกระจายเสียงจึงเป็นช่องทางการสื่อสารที่สำคัญที่สุดจากรัฐบาลไปสู่ประชาชน โดยเฉพาะ ในเขตชนบทห่างไกลที่ประชาชนยังมีการศึกษาต่ำและสื่อมวลชนอื่นยังไม่ถึง วิทยุจึงเป็นช่อง ทางเดียวของการเปิดรับสารจากสื่อมวลชนของประชาชนในชนบท อย่างไรก็ตาม ตารางที่ ๕ แสดงให้เห็นการกระจายของสถานีตามภาคต่าง ๆ ซึ่งปรากฏว่า หนึ่งในสี่ของจำนวนสถานี ทั้งหมดเป็นสถานีในกรุงเทพมหานคร นอกนั้นกระจายอยู่ตามภาคต่าง ๆ ในลักษณะที่ใกล้เคียงกัน ภาคเหนือจะมีสถานีวิทยุน้อยที่สุด เมื่อเทียบกับภาคอื่น ๆ

^๑สถิติแห่งชาติ, สำนักงาน, รายงานการสำรวจวิทยุโทรทัศน์ ๒๕๒๒.

(กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๒๔).

ตารางที่ ๕

จำนวนสถานีวิทยุกระจายเสียงและระบบการส่งในภาคต่าง ๆ และกรุงเทพมหานคร

ภาค	จำนวนสถานี	ระบบการส่ง	
		เอ. เอ็ม.	เอฟ. เอ็ม.
กรุงเทพมหานคร	๖๖	๔๒	๒๔
ภาคกลาง	๔๓	๓๔	๙
ภาคเหนือ	๓๗	๒๖	๑๑
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	๕๕	๔๐	๑๕
ภาคใต้	๕๑	๓๕	๑๖
รวม	๒๕๒	๑๗๗	๗๕

ที่มา : กองวิชาการ คณะกรรมการบริหารวิทยุและโทรทัศน์ กรมประชาสัมพันธ์, ๒๕๒๕

โทรทัศน์

โทรทัศน์เป็นสื่อมวลชนที่ค่อนข้างจะได้รับความนิยมและแพร่หลายมากในประเทศไทย รัฐบาลควบคุมการดำเนินการโทรทัศน์เช่นเดียวกับวิทยุ กล่าวคือ รัฐบาลเป็นเจ้าของกิจการทั้งหมด แต่วิธีดำเนินการนั้นแบ่งออกได้เป็น ๓ ลักษณะใหญ่ คือ

๑. ราชการเป็นเจ้าของโดยตรง และดำเนินการโดยเจ้าหน้าที่ของหน่วยราชการที่เป็นเจ้าของ งบประมาณในการดำเนินการใช้งบประมาณแผ่นดิน และรายได้จากการโฆษณาสินค้า ซึ่งก็เท่ากับเปิดโอกาสให้เอกชนเข้ามาซื้อเวลาดำเนินการได้เช่นเดียวกับวิทยุกระจายเสียงนั่นเอง สถานีโทรทัศน์ที่ดำเนินการแบบนี้ได้แก่ สถานีโทรทัศน์แห่งประเทศไทยของกรมประชาสัมพันธ์ในส่วนภูมิภาคทุกแห่ง และสถานีโทรทัศน์กองทัพบกช่อง ๕

๒. รัฐวิสาหกิจเป็นเจ้าของสถานี และดำเนินการโดยเจ้าหน้าที่ขององค์การนั้น ได้แก่สถานีไทยโทรทัศน์ ช่อง ๔ ขององค์การสื่อสารมวลชนแห่งประเทศไทย (อสมท.) ซึ่งแท้จริงแล้วก็ใช้วิธีการหารายได้จากการโฆษณาเช่นกัน

๓. บริษัทเอกชนเช่าช่วงสถานีของราชการและรัฐวิสาหกิจไปจัดดำเนินการในระยะเวลาที่กำหนด ได้แก่สถานีโทรทัศน์สีกองทัพบก ช่อง ๗ และสถานีไทยทีวีสีช่อง ๓

จำนวนสถานีโทรทัศน์ทั้งหมดที่มีอยู่ในปัจจุบัน ๑๑ สถานีเป็นโทรทัศน์ในส่วนกลาง ๔ สถานี ซึ่งถือได้ว่าเป็นสถานีระดับชาติแพร่ภาพออกอากาศทั่วประเทศ ที่เหลืออีกนั้น ๗ สถานีเป็นสถานีโทรทัศน์ในส่วนภูมิภาคซึ่งทั้งหมดสังกัดกรมประชาสัมพันธ์ ตารางที่ ๖ ต่อไปนี้จะแสดงจำนวนสถานีโทรทัศน์ ปีที่ก่อตั้ง และหน่วยงานซึ่งเป็นเจ้าของดำเนินการ

ตารางที่ ๖

จำนวนสถานีวิทยุโทรทัศน์ทั่วประเทศ ปีที่ก่อตั้ง และหน่วยงานรับผิดชอบ

ชื่อสถานี	ปีที่ก่อตั้ง	ระบบการส่ง	
๑. ไทยทีวีสีช่อง ๔ อสมท.	๒๔๔๘	สีและขาวดำ	อสมท.
๒. ไทยทีวีสีช่อง ๓	๒๕๑๓	สีและขาวดำ	บริษัทบางกอกเอนเทอร์เทนเมนต์ จำกัด
๓. โทรทัศน์สีกองทัพบกช่อง ๕	๒๕๐๑	สีและขาวดำ	กองทัพบก
๔. โทรทัศน์สีกองทัพบกช่อง ๗	๒๕๑๐	สีและขาวดำ	บริษัทกรุงเทพโทรทัศน์และวิทยุ จำกัด
๕. โทรทัศน์แห่งประเทศไทยช่อง ๕ ขอนแก่น	๒๕๐๕	ขาวดำ	กรมประชาสัมพันธ์
๖. โทรทัศน์แห่งประเทศไทยช่อง ๘ ลำปาง	๒๕๐๕	ขาวดำ	กรมประชาสัมพันธ์
๗. โทรทัศน์แห่งประเทศไทยช่อง ๑๐ หาดใหญ่ สงขลา	๒๕๐๕	สีและขาวดำ	กรมประชาสัมพันธ์
๘. โทรทัศน์แห่งประเทศไทยช่อง ๗ สุราษฎร์ธานี	๒๕๑๒	ขาวดำ	กรมประชาสัมพันธ์
๙. โทรทัศน์แห่งประเทศไทยช่อง ๔ ภูเก็ต	๒๕๑๕	ขาวดำ	กรมประชาสัมพันธ์
๑๐. โทรทัศน์แห่งประเทศไทยช่อง นครศรีธรรมราช	๒๕๒๖	ขาวดำ	กรมประชาสัมพันธ์
๑๑. โทรทัศน์แห่งประเทศไทยช่อง ๖ นครพนม	๒๕๒๖	ขาวดำ	กรมประชาสัมพันธ์

ที่มา : กองวิชาการ กรมประชาสัมพันธ์, นามส่งเคราะห์สื่อมวลชนในประเทศไทย, พ.ศ. ๒๕๒๔.

และกองงานคณะกรรมการบริหารวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ กรมประชาสัมพันธ์, ๒๕๒๖.

กิจการโทรทัศน์ของไทยนั้น เป็นกิจการที่จัดตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการเผยแพร่ข่าวสารและความรู้จากรัฐบาลไปสู่ประชาชน ในระยะแรกของการริเริ่มที่จะจัดตั้งสถานีโทรทัศน์แห่งแรกขึ้นนั้น ก็เพราะรัฐบาลในขณะนั้นเล็งเห็นถึงอิทธิพลของโทรทัศน์ในการที่จะใช้เป็นเครื่องมือประชาสัมพันธ์ และเป็นการให้การศึกษาโดยอ้อมแก่ประชาชน สถานีโทรทัศน์กองทัพบกช่อง ๗ (ต่อมาเรียกว่า สถานีโทรทัศน์สีกองทัพบกช่อง ๕ ซึ่งเป็นสถานีโทรทัศน์แห่งที่ ๒ นั้นก็จัดตั้งขึ้นโดยได้รับความสนับสนุนจากพลเอกสฤษดิ์ ธนะรัชต์ (ยศในขณะนั้น) ความมุ่งหมายของการจัดตั้งสถานีโทรทัศน์แห่งนี้ขึ้น ก็เพื่อเป็นเครื่องมือในการสื่อสารของกองทัพบกโดยตรง ดังที่ได้ระบุไว้ว่า^๑

๑. เป็นเครื่องมือในการแจ้งข่าว คำสั่งให้ทหารและประชาชนที่เกี่ยวข้องทราบ
๒. เผยแพร่กิจการของกองทัพบกและส่วนราชการอื่น ๆ นอกกองทัพบกตามที่เห็นสมควร
- ๓.ต่อต้านการโฆษณาของฝ่ายตรงข้าม
๔. ดำเนินการทางจิตวิทยา ในความอำนวยการของกองทัพบก
๕. เผยแพร่นโยบายของรัฐบาล
๖. บำรุงความรู้และให้ความบันเทิงแก่ทหารและประชาชน
๗. สนับสนุนการอบรมศีลธรรมและวัฒนธรรมของชาติแก่ทหารและประชาชน
๘. กระจายข่าวสารทั้งภายในและภายนอกประเทศ
๙. ส่งเสริมความเข้าใจอันดีระหว่างทหารกับประชาชน
๑๐. ส่งเสริมให้หน่วยต่าง ๆ มีความรู้ความชำนาญในวิชาการวิทยุและโทรทัศน์ ตั้งแต่ยามปกติเพื่อประโยชน์ในการนำเอาไปใช้ยามสงคราม

^๑โทรทัศน์สีกองทัพบก ช่อง ๕, สถานี. ที่ระลึกสถานีโทรทัศน์สีกองทัพบกช่อง ๕
ขึ้นรอบปีที่ ๒๓. ๒๕ มกราคม ๒๕๒๓, หน้า ๙.

จากความมุ่งหมายข้างต้น จะเห็นได้ว่ากิจการสื่อสารมวลชนประเภทนี้มีจุดเน้นประโยชน์ในเรื่อง การทหารเป็นอย่างมาก ในคำปราศรัยของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ในพิธีวางศิลาฤกษ์อาคาร สถานีโทรทัศน์แห่งนั้น เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๐ ก็แสดงให้เห็นถึงความหมายมั่นของ ทหารที่จะนำกิจการโทรทัศน์มาใช้สนับสนุนกิจการทหาร โดยหวังจะใช้เป็นที่ฝึกหัดเจ้าหน้าที่ให้มีความรู้ความชำนาญในวิชาการด้านนี้ นอกจากนั้นก็ยังหวังที่จะให้สถานีโทรทัศน์เป็นสื่อสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างทหารกับประชาชนชาวไทยทุกคน ดังความตอนหนึ่งว่า^๑

"ความมุ่งหมายอีกประการหนึ่ง ก็คือ มุ่งหวังที่จะให้โทรทัศน์ของกองทัพบกนี้ เป็นสื่อสร้างความเข้าใจอันดี ระหว่างการทหารของชาติกับประชาชนชาวไทยทุกคน เพราะกิจการทหารนั้นจะแยกออกจากประชาชนไม่ได้ การเสริมสร้างให้ประชาชนชาวไทยได้รู้หน้าที่และความรู้ในกิจการป้องกันชาติจึงเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่ง การเพิ่มพูนความรู้และความเข้าใจอันดีเช่นนี้ กิจการโทรทัศน์ย่อมทำได้ดีที่สุด จึงได้อนุมัติให้จัดตั้งสถานีโทรทัศน์ขึ้น"

นอกจากความมุ่งหมายที่จะใช้โทรทัศน์เพื่อเป็นสื่อกลางระหว่างรัฐบาล ทหารกับประชาชนแล้ว กำเนิดของสถานีโทรทัศน์ในส่วนกลางอีก ๒ สถานีในเวลาต่อมา คือ สถานีโทรทัศน์สีกองทัพบก ช่อง ๗ และไทยทีวีสี ช่อง ๓ ก็มีลักษณะเป็นการใช้โทรทัศน์ในเชิงธุรกิจ โดยมุ่งที่จะให้ความรู้และความบันเทิงเป็นหลัก สถานีโทรทัศน์ที่ดำเนินการโดยเอกชนทั้ง ๒ แห่งนี้ ดำเนินการโดยมุ่งที่จะแสวงหาผลประโยชน์ทางธุรกิจมากกว่าการมุ่งที่จะเป็นเครื่องมือรับใช้ชาติหรือทหารดัง ๒ สถานีแรก

สำหรับ สถานีโทรทัศน์ในส่วนภูมิภาคนั้น เกิดขึ้นในลักษณะเดียวกับการ เกิดของสถานีวิทยุกระจายเสียงในส่วนภูมิภาค นั่นก็คือ เพื่อสนองต่อความต้องการในการใช้สื่อมวลชนประเภทนี้เป็นสื่อกลางในการติดต่อระหว่างรัฐบาลกับประชาชน สนับสนุนให้เกิดรายการที่ตอบสนองความต้องการของคนในท้องถิ่น แต่การไม่ได้รับความสนับสนุนจากทางราชการอย่างเต็มที่และระบบการบริหารงานแบบราชการของสถานีโทรทัศน์ในส่วนภูมิภาค เป็นอุปสรรคใหญ่ต่อการพัฒนาสถานีโทรทัศน์ เหล่านั้นให้มีประสิทธิภาพในแง่ของการดำเนินงานและการผลิตรายการที่มีคุณภาพ

^๑ อังโน เกริกเกียรติ พันธุ์พิพัฒน์ และปนัดดา ธนสถิตย์. "โทรทัศน์ไทย : จากบางขุนพรหมสู่ระบบดาวเทียม". วิวัฒนาการสื่อมวลชนไทย, หน้า ๑๔๔.

ในเรื่องของการควบคุมนั้น โทรทัศน์ก็อยู่ภายใต้การควบคุมจากรัฐบาลโดยมีลักษณะเดียวกับวิทยุกระจายเสียง กบว. ทำหน้าที่ควบคุมการดำเนินงานและรายการของสถานีโทรทัศน์ทุกแห่งโดยอาศัยกฎหมาย ระเบียบ และคำสั่งต่าง ๆ เช่นเดียวกับการควบคุมวิทยุ หน้าที่ของ กบว. นั้นครอบคลุมในทุก ๆ เรื่องได้แก่ การกำหนดเงื่อนไขหรือวิธีการในการจัดตั้งหรือย้ายสถานี การพิจารณาและอนุญาตให้จัดตั้งหรือย้ายสถานี กำหนดหลักเกณฑ์ในการดำเนินการโฆษณาและบริการธุรกิจ กำหนดหลักเกณฑ์ในการดำเนินงานด้านรายการ กำหนดหลักเกณฑ์เกี่ยวกับลักษณะผังประสงคทางเทคนิค กำหนดเงื่อนไข ข้อบังคับ หรือระเบียบเกี่ยวกับกิจการที่ต้องปฏิบัติตามระเบียบว่าด้วยวิทยุและโทรทัศน์ กำหนดเวลาให้สถานีทำการถ่ายทอดหรือออกอากาศรายการที่กำหนด และให้คำแนะนำ ควบคุมดูแลและตรวจสอบความเรียบร้อยเพื่อให้สถานีโทรทัศน์ปฏิบัติตามระเบียบนี้ กบว. มีอำนาจลงโทษสถานีที่ฝ่าฝืนด้วยมาตรการการลงโทษ ๔ สถาน คือ การตักเตือนเป็นลายลักษณ์อักษร การระงับการออกอากาศรายการที่ฝ่าฝืน การเพิกถอนใบอนุญาตหรือใบรับรองที่ออกให้ และขั้นสุดท้ายคือ การปิดสถานี ในทางปฏิบัตินั้น สถานีโทรทัศน์ทุกแห่งมักจะปฏิบัติตามระเบียบนี้ โดยเฉพาะในงานด้านข่าวและรายการที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการเมืองต่าง ๆ ทั้งนี้เพราะฝ่ายข่าวของสถานีโทรทัศน์ทุกแห่งก็คือ ข้าราชการ พนักงานรัฐวิสาหกิจ หรือนักข่าวซึ่งเป็นพนักงานของบริษัทเอกชนผู้ดำเนินการ ซึ่งล้วนแล้วแต่ต้องควบคุมให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการทำรายการข่าวต้องปฏิบัติตามนโยบายและแนวการดำเนินงานที่รัฐบาลให้ไว้เสมอ ด้วยเหตุนี้ รายการข่าวโทรทัศน์จึงเป็นรายการที่มีลักษณะเป็นข่าวทางราชการ เน้นหนักพิธีการและการรายงานที่มีได้สนองความต้องการอยากรู้อยากเห็นของผู้รับสารมากเท่าใดนัก สำหรับการควบคุมรายการประเภทอื่น ๆ นั้นก็มักจะมี ความเข้มงวดกวาดขันในเรื่องของรายการที่มีเนื้อหากระทบกระเทือนต่อเสถียรภาพทางการเมือง ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เนื้อหาที่มีผลกระทบต่อจิตใจของเยาวชน และการควบคุมการโฆษณาให้เป็นการโอ้อวดเกินความจริง ลักษณะเช่นนี้แม้จะเป็นประโยชน์แก่สาธารณชนอยู่มาก แต่ในขณะที่เดียวกันก็มีลักษณะของการจำกัดเสรีภาพในการแสดงออกซึ่งทัศนะอันเป็นเสรี และเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้โทรทัศน์มีอาจจะสนองความต้องการในข่าวสารด้านต่าง ๆ ครบทุกด้านได้เหมือนเช่นที่หนังสือพิมพ์กระทำ

ลักษณะที่สำคัญอีกประการหนึ่งของสื่อมวลชนประเภทนี้ ก็คือ การถูกใช้เป็นสื่อกลางในการเข้าถึงประชาชนในเรื่องสำคัญ ๆ ต่างของทางรัฐบาลและทหาร การเกิดของโทรทัศน์รวมการเฉพาะกิจแห่งประเทศไทย หรือ The TV Pool of Thailand ตั้งแต่ ๒๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๑ นั้น เป็นการรวมตัวกันของโทรทัศน์ทุกช่องในการที่จะร่วมมือกันถ่ายทอดและรับการถ่ายทอดโทรทัศน์ทั้งในและนอกประเทศ และทำให้โทรทัศน์กลายเป็นเครื่องมือแห่งการเสนอข่าวสารและเหตุการณ์สำคัญไปอย่างแท้จริง การทำหน้าที่ในทำนองนี้แม้จะมีประโยชน์อยู่เป็นอันมาก แต่ก็เป็นการตัดโอกาสของประชาชนผู้รับสารในการที่จะเลือกดูรายการโทรทัศน์ตามที่ตนต้องการ อย่างไรก็ตาม ในสภาวะที่สื่อใหม่ ๆ อาทิ วิทยุเทปเป็นสื่อซึ่งแพร่หลายมากในปัจจุบัน โทรทัศน์ก็จะไม่สามารถที่จะมีผู้ชมที่เป็น "มวลชน" แท้ ๆ ได้อีกต่อไป ยกเว้นในเรื่องที่สำคัญและเกี่ยวข้องกับประชาชนจริง ๆ เพราะถ้ารัฐบาลบังคับให้โทรทัศน์ต้องถ่ายทอดรายการต่าง ๆ โดยไม่มีเหตุผลอันสมควรแล้ว ประชาชนก็จะเลือกที่จะไม่ดูโทรทัศน์ได้เช่นกันโดยหันไปหาสื่ออื่น ๆ แทน

ในด้านการกระจายของโทรทัศน์นั้น ถ้าจะเปรียบเทียบกับในระยะเริ่มแรกที่ประเทศไทยเริ่มมีสถานีโทรทัศน์ช่อง ๔ เพียงแห่งเดียวนั้น สถานีโทรทัศน์สามารถส่งสัญญาณภาพและเสียงได้ในรัศมี ๒๕๐ กิโลเมตร ครอบคลุมพื้นที่ ๓๒ จังหวัด จำนวนประชากรที่อยู่ในรัศมีการครอบคลุมในขณะนั้นมีเพียง ๑๒ ล้านคน จำนวนเครื่องรับทั่วประเทศในระยะนั้นก็ยังมีเพียงประมาณ ๓๐๐ เครื่อง เมื่อสิ้นปี พ.ศ. ๒๕๔๘ บริษัทไทยโทรทัศน์ซึ่งจำหน่ายเครื่องรับโทรทัศน์ด้วยนั้น สามารถจำหน่ายไปได้ประมาณ ๕๐๐ เครื่อง และเพิ่มเป็น ๒,๐๐๐ เครื่องในปีต่อมา^๑ แต่ในช่วงระยะเวลาเพียงไม่ถึง ๓๐ ปี โทรทัศน์ก็ได้ขยายขอบเขตการกระจายไปทั่วประเทศ จากสถิติของสำนักงานสถิติแห่งชาตินั้นประเทศไทยมีเครื่องรับโทรทัศน์ในปี พ.ศ. ๒๕๒๒ จำนวนทั้งหมด ๑,๓๑๖,๘๐๐ เครื่อง ในจำนวนนี้เป็นเครื่องรับโทรทัศน์ในกรุงเทพมหานครถึงกว่า ๕๔๒,๒๐๐ เครื่อง ส่วนที่เหลือกระจายอยู่ตามจังหวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศ ลักษณะเช่นนี้แสดงให้เห็นภาพที่ค่อนข้างชัดเจนว่า โทรทัศน์ยังเป็นสื่อมวลชนที่รับใช้คนในเมืองหลวงมากกว่าต่างจังหวัด และถ้าเปรียบเทียบการกระจายของโทรทัศน์ระหว่างเมืองกับชนบท ก็จะมีเห็นภาพที่ชัดเจนว่า โทรทัศน์นั้นเป็นสื่อที่รับใช้คนในเมืองมากกว่าในชนบท

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๒.

โดยสรุปแล้ว สื่อมวลชนไทยในปัจจุบันแม้ว่าจะมีการพัฒนาและขยายตัวไปจากเดิมมาก แต่สื่อมวลชนทุกประเภทก็ยังไม่สามารถเข้าถึงประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศได้อย่างแท้จริง หนังสือพิมพ์และภาพยนตร์นั้นไม่แพร่หลายเท่าที่ควรก็เพราะเป็นสื่อมวลชนที่เอกชนเป็นเจ้าของและการดำเนินการในระบบทุนนิยม เช่นในประเทศไทยไม่เชื่อให้เกิดการลงทุนที่กว้างขวางมากนัก สื่อมวลชนสำคัญอีก ๒ ประเภท คือ วิทยุและโทรทัศน์นั้นก็ถูกจำกัดบทบาทเพราะเป็นสื่อที่รัฐเข้าควบคุมการเจริญเติบโตและการทำหน้าที่ในบางด้านที่อาจจะมีผลกระทบต่อเสถียรภาพของรัฐบาล

สัมพันธภาพระหว่างสื่อมวลชนกับรัฐบาล

ถ้าพิจารณาถึงจุดเริ่มต้นและพัฒนาการของสื่อมวลชนไทยมาโดยตลอด โดยเฉพาะในช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นต้นมา จะเห็นได้ว่า สัมพันธภาพระหว่างสื่อมวลชนไทยกับรัฐบาลไทยในสมัยต่าง ๆ นั้น เป็นสัมพันธภาพซึ่งไม่มีความเท่าเทียมกัน ในทางตะวันตกนั้น ถือว่า สื่อมวลชนมีสถานภาพที่ค่อนข้างสูง เพราะทำหน้าที่ในการคอยตรวจสอบการกระทำของรัฐบาล ทำหน้าที่ประดุจเป็นอำนาจสาขาหนึ่งของรัฐดังได้กล่าวไว้ในบทที่ ๒ แต่ในระบบการเมืองไทยนั้น สื่อมวลชนล้วนเกิดมาจากการริเริ่ม สนับสนุนของผู้มีอำนาจทางการเมือง สื่อมวลชนจึงทำหน้าที่เป็นเพียง "เครื่องมือ" หรือ "กลไก" ในการสื่อสารจากรัฐบาลและกลุ่มผู้มีอำนาจทางการเมืองไปสู่ประชาชน อันเป็นการสื่อสารทางเดียว ผู้มีอำนาจในระบบการเมืองจะเป็นผู้กำหนดทิศทาง การกระทำหน้าที่ของสื่อมวลชน การจำกัดควบคุมบทบาทของสื่อในด้านใดด้านหนึ่ง ตลอดจนการกำหนดทิศทางในการพัฒนาสื่อ ในความสัมพันธ์เช่นนี้ สื่อมวลชนจะทำหน้าที่ได้ดีเพียงไรจึงเป็นเรื่องที่ต้องอาศัยเงื่อนไขจากทั้ง ๓ ฝ่าย คือ ฝ่ายรัฐบาล และผู้มีอำนาจทางการเมือง ฝ่ายประชาชน และสื่อมวลชนเอง

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นต้นมานั้น รัฐบาลกับสื่อมวลชนมีการ "กระทบกระทั่ง" กันมาโดยตลอดช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองใหม่ ๆ นั้น รัฐบาลได้ใช้สื่อมวลชนของรัฐ คือ วิทยุกระจายเสียงเป็นสื่อในการเผยแพร่ความคิดเกี่ยวกับระบอบประชาธิปไตย นอกจากนี้ รัฐบาลก็ยังมีการใช้วิทยุกระจายเสียงเป็นเครื่องมือในการประชาสัมพันธ์แนวคิดและนโยบายของรัฐ อาทิ รายการสนทนาของนายมั่น ชูชาติ และนายคง รุกไทย สนับสนุนเกี่ยวกับนโยบายและแนวคิด

ของ "ท่านผู้นำ" คือ จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี ผู้เผด็จการของไทย ในขณะที่เกี่ยวกับการใช้วิทยุเป็นเครื่องมือโฆษณาชวนเชื่อ นั้น รัฐบาลก็ดำเนินการต่อหนังสือพิมพ์ซึ่งเป็นสื่อมวลชนของเอกชนอย่างเข้มงวดกวดขัน ในช่วงระหว่าง ปี พ.ศ. ๒๔๘๒ - ๒๔๘๗ นั้น หนังสือนิตยสารจำนวนมากถูกจับกุม การเสนอข่าวทางการเมืองมักเป็นข่าวที่บิดเบือนจากรัฐบาล โดยเฉพาะในช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ ที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม ประกาศสงครามกับอังกฤษ และสหรัฐอเมริกา ยินยอมให้ญี่ปุ่นเดินทัพผ่านไทย สภาสงครามทำให้มีปัญหาเศรษฐกิจ ข้าราชการมหากแพง รัฐบาลก็ได้อาศัยวิทยุกระจายเสียงและหนังสือพิมพ์ในการทำสงครามจิตวิทยา เพื่อบำรุงขวัญของทหารและประชาชน ในทางหนังสือพิมพ์นั้นก็ได้ขอให้หนังสือพิมพ์ลงคำขวัญยกย่องผู้นำในหน้าหนึ่ง^๑ มีการเปลี่ยนแปลงแม้กระทั่งวิธีเขียนและวิธีใช้ภาษา ซึ่งทำให้นักหนังสือพิมพ์ประสบความสำเร็จอย่างมากในการประกอบอาชีพ^๒ กล่าวได้ว่า สื่อมวลชนไทยในระยะหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองมาจนถึงช่วงสุดท้ายของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามนั้น ถูกควบคุมบีบคั้นจากรัฐบาลมาโดยตลอด โดยเฉพาะหนังสือพิมพ์^๓ กฎหมายการพิมพ์ (พระราชบัญญัติหนังสือพิมพ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔) และกรมโฆษณาการต่างอุบัติขึ้นมาในช่วงนี้

ช่วงภายหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ยุติลง ระบบการเมืองของไทยก็ยังไม่เสถียรภาพนัก การแก่งแย่งชิงอำนาจระหว่างกองทัพกับกองทัพเรือ อันนำไปสู่การกบฏและการทำรัฐประหารครั้งต่อมานั้นก็เป็นประจักษ์หลักฐานที่ชัดเจนมากถึงการใช้สื่อมวลชนเป็นเครื่องมือในการต่อสู้ช่วงชิงอำนาจทางการเมืองนอกเหนือจากการต่อสู้กันด้วยกำลังอาวุธ อาทิเช่น การทำรัฐประหารซึ่งเรียกกันว่ารัฐประหารทางวิทยุกระจายเสียงหรือรัฐประหารเงียบ เมื่อวันที่

^๑อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์. "การศึกษานิติศาสตร์ (ระดับอุดมศึกษา) ในประเทศไทย" วิวัฒนาการสื่อมวลชนไทย. หน้า ๑๕๗-๑๕๘.

^๒สุธีรา สุขนิยม. มาลัย ขุพินิจและผลงานประพันธ์เชิงสร้างสรรค์. (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์การเวก, พ.ศ. ๒๕๒๒).

^๓ผู้สนใจบทบาททางการเมืองของหนังสือพิมพ์ไทยในช่วงนี้โปรดดูรายละเอียดใน พรภิรมย์ เอี่ยมธรรม. บทบาททางการเมืองของหนังสือพิมพ์ไทย (๒๔๗๕-๒๕๔๘). (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, พ.ศ. ๒๕๒๐).

๒๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๔ ก็ได้ใช้วิทยุเป็นสื่อออกแถลงการณ์ในการทำรัฐประหาร^๑ ซึ่งน่าจะถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการใช้สื่อมวลชนเป็นเครื่องมือชี้แจงหรือบอกกล่าวแก่ประชาชนในการทำปฏิวัติ รัฐประหาร หรือการพยายามจะยึดอำนาจในระยะต่อมา

เหตุการณ์ทางการเมืองภายหลังก่อรัฐประหารเงียบใน พ.ศ. ๒๔๙๔ นั้น ก็คือ การเข้าไปผูกพันกับความช่วยเหลือทางทหารและทางเศรษฐกิจจากประเทศสหรัฐอเมริกา เพราะในช่วงนั้น ความหวาดกลัวอันตรายของลัทธิคอมมิวนิสต์เริ่มแพร่ขยายมาถึงประเทศไทย รัฐบาลจึงได้ใช้วิทยุและหนังสือพิมพ์เป็นเครื่องมือโฆษณาต่อต้านภัยจากลัทธิคอมมิวนิสต์ มีการจับกุมคุมขังนักหนังสือพิมพ์ฝ่ายตรงข้ามกับรัฐบาล มีการสั่งปิดหนังสือพิมพ์ที่รัฐบาลอ้างว่าอยู่ภายใต้อิทธิพลจีนคอมมิวนิสต์ ทางด้านวิทยุนั้น รัฐบาลก็ได้ตั้งกระทรวงวัฒนธรรมขึ้นใหม่ และได้จัดรายการวิทยุแจกเอกสาร และจัดหน่วยวัฒนธรรมเคลื่อนที่ออกไปให้การอบรมสั่งสอนแก่ประชาชน ทางด้านรายการวิทยุก็มีการสั่งห้ามการเสนอเรื่องชวนเสรำหรือเรื่องรัก ๆ ใคร่ ๆ ในรายการละคร แต่ให้เน้นหนักเรื่องความกตัญญูต่เวทีต่อปิตามารดา เน้นความรักชาติ ความมั่นคงของชาติ ลักษณะเช่นนี้ก็คือ การใช้วิทยุเป็นสื่อในการปลูกฝังความรู้สึกชาตินิยม ต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์อย่างรุนแรง

สัมพันธภาพระหว่างสื่อมวลชนกับรัฐบาลและผู้มีอำนาจทางการเมืองอีกประการหนึ่งก็คือ สัมพันธภาพในเชิงผู้อุปถัมภ์หรืออุทหนุนของผู้นำต่อสื่อมวลชนชนิดใดชนิดหนึ่งโดยเฉพาะ บรรดาผู้นำทางการเมืองในช่วง พ.ศ. ๒๔๐๐ คือ จอมพล ป. พิบูลสงคราม พล.ต.อ. เผ่า ศรียานนท์ และจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ต่างก็มีหนังสือพิมพ์เป็นกระบอกเสียงของตนเอง อย่างไรก็ตาม สัมพันธภาพเช่นนี้ได้เปลี่ยนแปลงไปหลังจากการขยายตัวของสื่อมวลชนอย่างมากในเวลาต่อมา แม้ว่าจะมีการลงทุนของนักการเมือง หรือพรรคการเมืองในการทำกิจการหนังสือพิมพ์ในระยะหลัง แต่ก็มักจะเป็นการลงทุนในลักษณะที่ไม่สู้จะได้รับการต้อนรับจากประชาชนส่วนใหญ่เท่าใดนัก ทั้งนี้เป็นเพราะมีหนังสือพิมพ์ซึ่งติดตลาดและปฏิบัติงานในลักษณะนักวิชาชีพอยู่แล้วส่วนหนึ่ง กับการที่ประชาชนคนอ่านมักจะมีปฏิกริยาในเชิงไม่ต้อนรับต่อ

^๑โปรดดู ทักษ์ เฉลิมเตียรณ. การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ. แปลโดย พรรณี ฉัตรพลรักษ์ และ ม.ร.ว. ประกายทอง ลีรสูข (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๖), หน้า ๘๓-๘๖.

หนังสือพิมพ์ซึ่งมีชื่อว่า "ฝึกไฟ" กับนักการเมืองคนใดคนหนึ่งโดยเฉพาะ ตัวอย่างแรก ก็คือ หนังสือพิมพ์เคลมีเรอร์ และตัวอย่างหลังก็คือ หนังสือพิมพ์สยามรัฐ ซึ่งก่อนหน้าที ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช จะเข้ามาเกี่ยวข้องเต็มตัวในวงการเมืองและมาเป็นนายกรัฐมนตรีครั้งแรกนั้น เป็นหนังสือพิมพ์ที่ขายดีมาก ทั้งนี้เพราะผู้อ่านสยามรัฐซึ่งเป็นผู้มีการศึกษาอ่านสยามรัฐเพื่อหา ข้อมูลและทัศนะที่ตรงกันข้ามกับรัฐบาล. ครั้นเมื่อ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เข้ามาสู่ตำแหน่งทางการเมืองเสียเอง ความต้องการที่จะอ่านหนังสือพิมพ์สยามรัฐเพื่อฟังทัศนะ ที่ตรงข้ามกับรัฐบาลก็ลดลงไป อย่างไรก็ตาม นี่เป็นเพียงข้อสังเกตของผู้ศึกษา จริง ๆ แล้วนั้น ย่อมมีเงื่อนไขประการอื่น ๆ อาทิ คุณภาพของหนังสือ วิธีการจัดจำหน่าย อันจะเป็นผลทำให้ หนังสือพิมพ์ฉบับหนึ่ง ๆ ได้รับหรือเสื่อมจากความนิยมของผู้อ่าน

ในช่วง พ.ศ. ๒๕๐๐ จนกระทั่งถึง พ.ศ. ๒๕๑๖ นั้น กล่าวได้ว่าเป็นช่วงซึ่ง สื่อมวลชนได้รับการพัฒนาและขยายตัวมาก ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการเริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจ ขึ้นเพื่อเร่งรัดพัฒนาประเทศ ในการนั้นการคมนาคมและการสื่อสารเป็นสิ่งจำเป็น โทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร และภาพยนตร์ทวีจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็ว ซึ่งก็เป็นทั้งเหตุและ ทั้งผลของการพัฒนา การปกครองประเทศภายหลังการทำรัฐประหารในปี พ.ศ. ๒๕๐๑ ของ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และการประกาศใช้รัฐธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. ๒๕๐๒ และการใช้มาตรา ๑๗ เป็นดาบอาญาสิทธิ์ในการบริหารบ้านเมืองเป็นความจำเป็นอย่างหนึ่งของการบริหารประเทศในลักษณะที่มุ่งไปสู่การพัฒนาอย่างรวดเร็ว ในขณะเดียวกัน ประกาศ คณะปฏิวัติ ฉบับที่ ๑๗ ก็ริตรอนสิทธิเสรีภาพของหนังสือพิมพ์ และยังเป็นการสานต่อความกลัวภัย อันตรายจากลัทธิคอมมิวนิสต์

ภายหลังอสังกรรมของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ในปี พ.ศ. ๒๕๐๖ จอมพล ถนอม กิตติขจร และพลเอกประภาส จารุเสถียร ก้าวเข้ามามีบทบาททางการเมืองแทน เป็นช่วง ระยะเวลา ๑๐ ปีที่การเมืองไทยเป็นไปอย่างลุ่ม ๆ ดอน ๆ สื่อมวลชนทุกชนิดขยายตัวขึ้นมาก แต่ก็ยังถูกกดขี่เป็นระยะ ๆ จากผู้นำ ในขณะที่เดียวกัน การขยายตัวของวิทยุทหารจำนวนมาก ในระยะนั้น ได้ทำให้กิจการนี้กลายเป็นธุรกิจที่มีการแข่งขันสูง และมุ่งประโยชน์ทางการค้า มากกว่าด้านอื่น ๆ ในระยะนั้นจึงอาจจะกล่าวได้ว่าเป็นระยะสูงงอมของปัญหาต่าง ๆ ทั้งทาง สื่อมวลชน และทางเศรษฐกิจการเมืองอันนำไปสู่เหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๖

อาจกล่าวได้ว่า สัมพันธภาพของสื่อมวลชนกับรัฐบาลไทยในยุคสมัยต่าง ๆ นั้นเป็นไปอย่างลุ่ม ๆ ดอน ๆ ไม่สู้ราบรื่นนัก การควบคุมสื่อมวลชนอย่างเข้มงวดกวดขันมีเป็นระยะ ๆ มีเงื่อนไขสำคัญเป็นตัวกำหนดการ "บีบคั้น" คือ สถานการณ์ทางการเมือง บางช่วงที่บ้านเมืองปรกติสื่อมวลชนก็จะได้รับการ "ผ่อนคลาย" จากการถูกควบคุม แต่ในช่วงเวลาแห่งการต่อสู้แย่งชิงอำนาจ สื่อมวลชนก็จะถูกควบคุมอย่าง "เข้มงวดกวดขัน" เหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๖ นั้นนำสื่อมวลชนไปสู่ยุคประชาธิปไตยอันแบ่งบาน จนขาดกรอบสำนึกแห่งความรับผิดชอบ ครั้นเกิดการปฏิรูป ๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๙ สื่อมวลชนก็กลับถูก "ต้อน" เข้ากรอบแห่งเผด็จการอีกครั้งหนึ่ง

ท่ามกลางความผันผวนแปรปรวนของสัมพันธภาพเช่นที่ว่ามานี้ สื่อมวลชนโดยเฉพาะหนังสือพิมพ์นั้นก็ไม่ค่อยจะได้พัฒนาไปในทางที่ถูกที่ควร การบีบบังคับและเข้มงวดกวดขันจากรัฐบาลกับระบบการแข่งขันแบบทุนนิยม ทำให้หนังสือพิมพ์ไทยโดยทั่วไปต้องเลือกที่จะอยู่รอดด้วยการขายความบันเทิงและเนื้อหาที่ไร้สาระ เจมส์ โมเสล (James N. Mosel) นักวิชาการตะวันตกที่ได้เข้ามาศึกษาระบบการเมืองไทยในสมัยหนึ่งก็ได้ตั้งข้อสังเกตซึ่งแม้ในปัจจุบันก็ยังมิได้ล้าสมัยเกี่ยวกับสื่อมวลชนและการควบคุมของรัฐว่า^๑

"รัฐบาลควบคุมวิฤตทั้งหมด ความน่าเชื่อถือต่ำของหนังสือพิมพ์และความจริงที่ว่างานประชาสัมพันธ์ของรัฐ เป็นเพียงแหล่งข่าวที่เป็นทางการ เพียงแหล่งเดียวในเรื่องภายในประเทศ ทำให้ประชาชนเกิดความต้องการที่จะรู้ "เรื่องภายใน" ยิ่งขึ้น"

ภายใต้เงื่อนไขนี้ เนื้อหาของสื่อมวลชนจะถูกส่งต่อไปและถูกบิดเบือนด้วยการสื่อสารระบบปากสู่ปากทำให้ข่าวลือเป็นสารสนเทศที่แพร่หลาย และมีผลกระทบต่อความมั่นคงและเสถียรภาพของรัฐบาลในที่สุด

^๑Mosel, James N. "Communication patterns and political socialization in traditional Thailand" in Lucian W. Pye (ed). Communications and Political Development. pp. 184-228.

สิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปจากข้อสังเกตของโมเสลก็คือ ในปัจจุบัน แหล่งข่าวหรือที่มาของข้อมูลที่จะถูกเผยแพร่ในสื่อมวลชนนั้นมีลักษณะที่เพิ่มมากขึ้นกว่าเดิม การเกิดของศูนย์ผลิตรายการกองทัพบกก็ดี หรือการเกิดของสำนักข่าวไทยก็ดี ล้วนเป็นผลมาจากการเห็นความสำคัญของการส่งสารผ่านสื่อมวลชนไปถึงประชาชน เป็นผลมาจากการพยายามที่จะพัฒนาศักยภาพของการสื่อสารทางการเมืองของกลุ่มผู้มีอำนาจทางการเมือง ไม่ว่าจะเป็นรัฐบาล หรือทหารหรือพลเรือนก็ตาม ความเปลี่ยนแปลงนี้แสดงให้เห็นถึงการพัฒนาในเทคโนโลยีและวิธีการสื่อสารทางการเมืองส่วนหนึ่ง แต่ในขณะเดียวกันสังคมและคนในสังคมก็ได้หยุดนิ่งอยู่กับที่ หากเปลี่ยนแปลงไปด้วยเช่นกัน สื่อมวลชนไทยจะถูกใช้เป็นเครื่องมือแห่งการสื่อสารอันมีประสิทธิภาพหรือไม่ในระบบการเมือง จึงเป็นเรื่องที่มีอาจจะตอบได้ง่าย ๆ ด้วยคำตอบสั้น ๆ ว่าใช่หรือไม่ ทั้งนี้เพราะเงื่อนไขสำคัญอยู่ที่รัฐว่าจะสามารถทำให้เกิดประสิทธิภาพในการสื่อสารและการควบคุมอย่างไร และสื่อมวลชนจะสามารถทำหน้าที่เป็นตัวกลางที่ดีได้เพียงใดในวงจรอันสลับซับซ้อนยิ่งของการสื่อสารทางการเมือง